

Аутори:
Маја Илић
Љупка Михајловска
Владимир Ђурић

ИНДИКАТОРИ ЗА МЕРЕЊЕ ИНКЛУЗИВНОСТИ

УСТАНОВА КУЛТУРЕ И ЊИХОВИХ ПРОГРАМА

Република Србија
Министарство културе и информисања

Публикација је настала у оквиру пројекта „**Инклузивно је културно**“, а уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије. Текст публикације изражава ставове аутора и не изражава нужно и ставове Министарства културе и информисања Републике Србије

Аутори:
Маја Илић
Љупка Михајловска
Владимир Ђурић

ИНДИКАТОРИ ЗА МЕРЕЊЕ ИНКЛУЗИВНОСТИ

УСТАНОВА КУЛТУРЕ
И ЊИХОВИХ ПРОГРАМА

Индикатори за мерење инклузивности установа културе и њихових програма

Издавач:

Савез за приступачност Србије

Година:

2021.

Аутори:

Маја Илић

Љупка Михајловска

Владимир Ђурић

Дизајн и прелом текста:

Иван Халупка

Black Brick studio

Публикација је настала у оквиру пројекта „**Инклузивно је културно**“, а уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије. Текст публикације изражава ставове аутора и не изражава нужно и ставове Министарства културе и информисања Републике Србије

Садржај

1.	Увод	6
2.	Правни оквир и стратешка документа релевантни за равноправност особа са инвалидитетом у области културе	7
3.	Индикатори инклузивности	16
3.1	Индикатор 1 – Руководјење установом.....	18
3.2	Индикатор 2 – Стратешко планирање.....	21
3.3	Индикатор 3 – Интерне инклузивне политике.....	25
3.4	Индикатор 4 – Контакт тачка за инклузију.....	28
3.5	Индикатор 5 – Сарадња са особама са инвалидитетом и организацијама које заступају особе са инвалидитетом.....	32
3.6	Индикатор 6 – Приступачност и разумно прилагођавање.....	34
3.7	Индикатор 7 – Јавне набавке.....	38
3.8	Индикатор 8 – Програмски и пројектни садржаји.....	41
3.9	Индикатор 9 – Заједничке иницијативе са другим установама културе.....	44
3.10	Индикатор 10 – Запошљавање.....	46
3.11	Индикатор 11 – Јачање капацитета запослених у култури.....	49
3.12	Индикатор 12 – Комуникација.....	52
4.	Примери добре праксе	56
5.	Извори	80

Увод

Идеја да се направи ова публикација настала је из потребе установа културе да унапреде инклузију особа са инвалидитетом у култури и своје објекте, садржаје и услуге учине приступачним већем броју корисника. Првобитна замисао била је да она садржи индикаторе према којима би свака појединачна установа културе могла да измери свој степен инклузивности и у односу на то предузме даље активности у циљу унапређења могућности за равноправно учешће особа са инвалидитетом у свему ономе што установа културе може да понуди. Аутори који су радили на изради индикатора дошли су до закључка да ће посебну вредност додати овом својеврсном водичу за инклузију у култури уколико га додатно обогате изводима из правних норми које регулишу област културе и приступачности. На крају, као подстицај и мотивација за даљи рад установа културе на унапређивању инклузије особа са инвалидитетом, одабрани су и представљени примери добрих пракси, употпуњени фотографијама које илустративно приказују како су установе културе у Србији и иностранству учиниле своје зграде, услуге и садржаје приступачним особама са инвалидитетом. Посебно је важно истаћи да индикатори не служе томе да обесхрабре установе културе, нити да их на било који начин рангирају према степену инклузивности, већ искључиво да пруже подршку запосленима у култури на путу до постизања пуне доступности програма што већем броју коирсника.

Правни оквир

и стратешка документа релевантни за равноправност особа са инвалидитетом у области културе

Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је **Конвенцију о правима особа са инвалидитетом** 2006. године, а Република Србија је међу првима потписала и ратификовала 2009. године. Конвенција о правима особа са инвалидитетом представља први међународни правно обавезујући инструмент за заштиту људских права, који обавезује све државе потписнице да штите и унапређују сва људска права и основне слободе особа са инвалидитетом. Заснована је на општим начелима као што су поштовање урођеног достојанства и индивидуалне самосталности особа, забрана дискриминације, пуна и ефикасна укљученост у друштво, уважавање разлика и прихватање особа са инвалидитетом као дела људске разноликости и човечанства, једнаке могућности, приступачност, равноправност жена и мушкараца, уважавање развојних способности деце са инвалидитетом као и поштовање права деце са инвалидитетом на очување свог идентитета. Кључне обавезе држава потписница у области културе, истакнуте у Члану 30 Конвенције, **Учешће у културном животу, рекреацији, активностима у слободно време и спорту**, су признавање права особа са инвалидитетом на равноправно учешће у културном животу, као и приступ материјалима културног садржаја у одговарајућим облицима.

У првом ставу овог члана Конвенције Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом наводи се да:

„**1.** Државе стране уговорнице признају право особама са инвалидитетом да равноправно са другима учествују у културном животу и предузеће све одговарајуће мере како би обезбедиле да особе са инвалидитетом:

а) имају приступ материјалима културног садржаја у облицима који су им приступачни;

б) имају приступ телевизијским програмима, филмовима, позоришту и другим културним активностима у облицима који су им приступачни;

в) имају приступ местима за извођење представа или пружање услуга културног садржаја, као што су позоришта, музеји, биоскопи, библиотеке и туристичке агенције и, по могућности, приступ споменицима и знаменитостима од националног културног значаја.”

У наредним ставовима истог члана истиче се како ће државе потписнице предузети одговарајуће мере како би особама са инвалидитетом омогућиле да развију и користе своје креативне, уметничке и интелектуалне потенцијале, као и да особе са инвалидитетом имају право на признавање посебног културног и лингвистичког идентитета, укључујући знаковни језик и културу глувих. Регулације се и питање ауторских права у контексту инвалидитета.

”**2.** Државе стране уговорнице ће предузимати одговарајуће мере како би омогућиле да особе са инвалидитетом имају могућност да развијају и искористе своје креативне, уметничке и интелектуалне потенцијале, не само за своје потребе, већ и за обогаћивање друштва.

3. Државе стране уговорнице ће предузети одговарајуће кораке, у складу с међународним правом, како би обезбедиле да закони којима се штите права на интелектуалну својину не представљају неоправдану или дискриминаторску препреку за приступ особа са инвалидитетом материјалима културног садржаја.

4. Особе са инвалидитетом имају право, равноправно са другима, на признавање и подршку њиховом специфичном културном и језичком идентитету, укључујући језик знакова и културу особа оштећеног слуха.”

Посебно значајни за разумевање, планирање и спровођење Конвенције су општи коментари Комитета за права особа са инвалидитетом, који представља део Механизма Уједињених нација за људска права. Један од ових коментара односи се на питање приступачности, које има суштински значај за пуно уважавање права, равноправно учешће у животу заједнице и поштовање достојанства особа са инвалидитетом. Наводимо Општи коментар број 2 на Члан 9 Конвенције, **Приступачност**. „Приступачност је предуслов за самосталан живот и пуно и равноправно учешће особа са инвалидитетом у друштву. Без приступа физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама, укључујући информационо комуникационе технологије и системе и друге услуге и погодности отворене за или намењене јавности, особе са инвалидитетом не би имале једнаке могућности за учешће у друштву у којем живе.“

У Републици Србији равноправност свих грађанки и грађана загарантована је **Уставом Републике Србије**. Забрањена је свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, укључујући и физички или психички инвалидитет. Усвојена су и два антидискриминациона закона из којих проистиче да неједнаке могућности за учешће особа са инвалидитетом у културном животу заједнице, као и неприступачност садржаја и самих објеката установа културе, представљају дискриминацију. **Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом**, усвојен 2006. године као један од првих антидискриминационих закона у региону, међу тешким облицима дискриминације наводи пропагирање или смишљено вршење дискриминације путем јавних гласила, у политичком животу, приликом пружања јавних услуга, у области радних односа, образовања, културе, спорта (Чл 4). **Дискриминација у вези са пружањем услуга и коришћењем објеката и површина** дефинисана је Чланом 13. Забрањена је дискриминација на основу инвалидности у погледу доступности услуга, и приступа објектима у јавној употреби и јавним површинама. Као објекти у јавној употреби наводе се објекти у области образовања, здравства, социјалне заштите, културе, спорта, туризма. Дискриминација на основу инвалидности у погледу доступности услуга односи се на одбијање пружања услуга особи са инвалидитетом, али и на пружање услуге особи са инвалидитетом под другачијим или неповољнијим условима. Равноправан приступ информацијама и комуникацији дефинисан је Чланом 35, где се наводи да је обавеза органа државне управе, територијалне аутономије и локалне самоуправе надлежних за послове културе и медија, да предузму мере за

приступачност информација и комуникација особама са инвалидитетом путем употребе одговарајућих технологија. У Члану 37 овог закона, наводи се да су јединице локалне самоуправе дужне да предузму мере ради обезбеђивања равноправног учешћа особа са инвалидитетом у културном, спортском и верском животу заједнице. У **Закону о забрани дискриминације** наводи се да свако има право на једнак приступ објектима у јавној употреби (Чл 17), као и да дискриминација постоји ако се поступа противно начелу поштовања једнаких права и слобода особа са инвалидитетом у политичком, економском или културном аспектима јавног, професионалног, приватног и породичног живота (Чл 26).

Питања равноправног учешћа у културном животу, приступачности културних садржаја, културног идентитета и стваралаштва особа са инвалидитетом, регулисана су **Законом о култури Републике Србије, Законом о библиотечко-информационој делатности, Законом о ауторским и сродним правима, Законом о музејској делатности, Законом о кинематографији, Законом о употреби знаковног језика, Законом о јавном информисању и медијима.**

Закон о култури Републике Србије, као кровни закон о култури, у Члану 6 наводи да општи интерес у култури обухвата подстицање културног и уметничког стваралаштва особа са инвалидитетом и доступност свих културних садржаја особама са инвалидитетом, што је у складу са Чланом 35 Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Поједине области, па самим тим и равноправност особа са инвалидитетом у тим областима, регулисане су посебним законима.

Закон о библиотечко-информационој делатности у Члану 6 наводи да библиотеке набављају библиотечко-информациону грађу и изворе у складу са потребама најширег круга корисника, укључујући и потребе националних, верских и језичких мањина и корисника са инвалидитетом. Закон, у Члану 29, даље наводи да свака особа има право приступа библиотекама и библиотечко-информатичкој грађи и изворима, без обзира на то да ли се они чувају у самој библиотеци или им се приступа путем електронске мреже. Све библиотеке имају обавезу да обезбеде услове за остваривање права корисника библиотека, и овде се посебно истиче корисничка група особа са инвалидитетом.

Закон о ауторским и сродним правима регулише и питање ауторских права у контексту инвалидитета. У Члану 54 се каже да је за потребе особа са инвалидитетом дозвољено, без одобрења аутора и плаћања ауторске накнаде, умножавање и стављање у промет ауторског дела, уколико оно не постоји у траженом облику и ако је његова употреба у директној вези са инвалидитетом тих особа.

Током 2020. године ратификован је и **Маракешки уговор**, чија је сврха да особама са оштећењем вида које не могу да користе штампане материјале, омогући да их претворе у одговарајући формат, као што су електронски облик или аудио формат.

Закон о музејској делатности у Члану 69, **Доступност и презентација музејске грађе и музејске документације**, говори о приступачности за особе са инвалидитетом. Истиче се да је музеј дужан да музејске предмете учини доступним особама са инвалидитетом, када је то могуће, и то у облицима који су им приступачни.

Закон о кинематографији као општи интерес у области кинематографије, у Члану 10, под тачком 15 наводи заштиту деце и младих, равноправност полова, раса и мањинских група у кинематографским делима. У поглављу VII **Заштита малолетника и забрана дискриминације, подстицање насиља и вређање људског достојанства**, Чланом 28 забрањена је дискриминација на основу личног својства. "Забрањено је стављање у промет и јавно приказивање кинематографског дела којим се заговара или подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања некој раси, вери, нацији, етничкој групи, полу, због њихове сексуалне опредељености или неког другог личног својства."

Законом о употреби знаковног језика регулише се употреба знаковног језика, право на учење знаковног језика и право употребе тумача за знаковни језик, и доноси мере за подстицање примене и унапређење примене овог језика. Тако се у Члану 3 Дефиниције, наводи: "глува особа је особа која је услед информационих, комуникационих и других препрека ограничена у пуном и равноправном друштвеном животу." Истиче се и да је знаковни језик природни вид комуникације глувих особа, као и да он има своја језичка својства.

Закон о јавном информисању и медијима, у Члану 15, као јавни интерес у области јавног информисања наводи и информисање особа са инвалидитетом. У Члану 12, **Остваривање права на информисање особа са инвалидитетом**, каже се да „у циљу заштите интереса особа са инвалидитетом и обезбеђивања њиховог равноправног уживања права на слободу мишљења и изражавања, Република Србија, аутономна покрајина, односно јединица локалне самоуправе, предузима мере којим им се омогућава да несметано примају информације намењене јавности, у примереном облику и применом одговарајуће технологије, и обезбеђује део средстава или других услова за рад медија који објављују информације на Знаковном језику или Брајевом писму.“

Закон о електронским медијима у Члану 22. који дефинише делокруг рада Регулаторног тела за електронске медије, поред осталог, наводи и то да Регулатор „подстиче унапређење доступности медијских услуга особама са инвалидитетом;“ док је у Члану 52. прописано да је „Пружалац медијске услуге дужан да, у складу са својим финансијским и техничким могућностима, свој програм и садржај учини доступним особама оштећеног слуха, односно вида и да „Регулатор подстиче пружаоца медијске услуге да свој програм и садржај учини доступним особама из става 1. овог члана.“

Закон о електронским комуникацијама прописује у Члану 3. да се циљеви и начела у области електронских комуникација, између осталог, заснивају на „обезбеђивању максималне користи за кориснике електронских комуникација, укључујући особе са инвалидитетом, старије и социјално угрожене кориснике, нарочито у смислу избора, цене и квалитета;“. У Члану 37. који прописује опште услове за обављање делатности наводи се да се услови односе и на „заштиту права потрошача у области електронских комуникација у складу са одредбама овог закона, као и услове у погледу обезбеђивања приступачности услугама универзалног сервиса за особе са инвалидитетом;“. Члан 55. ближе дефинише област услуга универзалног сервиса, с посебним освртом на особе са инвалидитетом где се као услуге универзалног сервиса наводе и: „**посебне мере које особама са инвалидитетом и социјално угроженим корисницима** осигуравају једнаке могућности за приступ јавно доступним телефонским услугама, укључујући упућивање позива службама за хитне интервенције, услугама обавештења и јавним телефонским именицима. Услуге универзалног сервиса пружају се на технолошки неутралној основи, са прописаним квалитетом и по приступачним ценама, **а особама са инвалидитетом и социјално угроженим корисницима по повољнијим ценама.**

Министарство, на предлог Агенције, уз који Агенција доставља анализу пружања услуга универзалног сервиса у Републици Србији, укључујући квалитет и цене пружања тих услуга, ближе прописује обим, географску покривеност и квалитет пружања услуга универзалног сервиса, **као и захтеве у погледу обезбеђивања једнаких могућности за коришћење услуга особама са инвалидитетом**, узимајући у обзир степен развијености јавних комуникационих мрежа и расположивост јавно доступних електронских комуникационих услуга у Републици Србији.“

Стратешка документа

За област инклузивне културе, приступачност у области културе за особе са инвалидитетом, и остваривање права особа са инвалидитетом у овој области, значајне су **Стратегија развоја културе Републике Србије од 2020. до 2029. године, као и Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године и Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији за период 2020-2025. године**, док је Стратегија превенције и заштите од дискриминације за наредни период у изради.

Међу начелима на којима се заснива **Стратегија развоја културе Републике Србије од 2020. до 2029. године**, наводе се и унапређење узајамног разумевања и равноправно укључивање осетљивих група у културни живот, као и широка доступност културе и равноправно и активно учешће у културном животу.

У оквиру посебног циља 2 **Унапређење система улагања у установе културе и заштиту културног наслеђа**, наводи се да „посебну пажњу треба посветити инвестиционом улагању у отклањање физичких баријера и олакшан приступ установама културе особа са инвалидитетом“. Предвиђени су увођење планског улагања и редовно одржавање установа уз обезбеђивање доступности особама са инвалидитетом.

Стратегија се посебно бави равноправним учешћем у култури, и истиче политику једнаких могућности и укључивање свих друштвених група у културни живот. Наводи се да је за особе са инвалидитетом поред уклањања физичких баријера, важно и прилагођавање садржаја из културе. Стратегија даље предвиђа

прилагођавање домаћих филмских и аудиовизуелних садржаја за особе са инвалидитетом, као и израду плана набавke библиотечких јединица и опреме за особе са оштећењем вида.

У оквиру **посебног циља 5 Дигитализација у култури**, наводи се да „посебно треба водити рачуна о приступачности дигитализоване грађе и Интернет презентацији установа културе, поштујући принципе универзалног дизајна и универзалног приступа, Конвенцију УН о правима особа са инвалидитетом, а у складу са *WAI* стандардима (*Web Accessibility Initiative of the World Wide Web Consortium – W3C*).“

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године, као општи циљ наводи „изједначавање могућности особа са инвалидитетом у уживању свих грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права уз пуно поштовање њиховог достојанства и индивидуалне аутономије, обезбеђивања независности, слободе избора и пуне и ефективне партиципације у свим областима друштвеног живота, укључујући и живот у заједници.“ Међу посебним циљевима су повећана друштвена инклузија особа са инвалидитетом, као и системско увођење перспективе инвалидитета у доношење, спровођење и праћење јавних политика.

Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији за период 2020-2025. године, у оквиру анализе стања под тачком 4.2. **Информисање особа са инвалидитетом и неједнака доступност медијских садржаја особама са инвалидитетом**, као кључни проблем у овој области препознаје то што у јавности нема довољне заступљености особа са инвалидитетом. Истиче се и да је неопходно борити се против стереотипа у извештавању о особама са инвалидитетом, као и то да је уочено непоштовање медијских обавеза о недискриминаторном, инклузивном извештавању. Као одговарајућа мера наводе се обезбеђеност услова за адекватно информисање особа са инвалидитетом и њиховог равноправног приступа медијским садржајима. Предвиђени су анализа доступности медијских садржаја особама са инвалидитетом, увођење медијских садржаја за особе са инвалидитетом, као и приступачност медијских садржаја.

У међународном контексту, значајне су **Европска стратегија за особе са инвалидитетом 2021-2030** (Унија равноправности: Стратегија о правима особа са инвалидитетом 2021-2030), **Стратегија Савета Европе за особе са инвалидитетом** (Људска права: стварност за све – Стратегија Савета Европе за особе са инвалидитетом 2017-2023) и **Нова европска агенда за културу из 2018. године**.

Европска стратегија за особе са инвалидитетом 2021-2030, у поглављу **Једнак приступ и антидискриминација**, говори и о унапређењу приступа уметности и култури, рекреацији, спорту и туризму за особе са инвалидитетом. Истакнуто је да су приступачни и инклузивни уметност и култура, спорт и рекреативне активности, и туризам, суштински за пуну партиципацију у друштву. Наводи се да ће Европска комисија промовисати уметничко стваралаштво особа са инвалидитетом, и настојати да културно наслеђе и целокупну уметност учини доступним и инклузивним за особе са инвалидитетом. Европска комисија позива земље чланице да промовишу и охрабрују уметност особа са инвалидитетом, учине је видљивом путем изложби и наступа, као и да више уметничких колекција и музеја учине доступним особама са инвалидитетом.

Стратегија за особе са инвалидитетом 2017-2023 Савета Европе, чија је Република Србија чланица, посвећена је општем друштвеном унапређењу положаја особа са инвалидитетом. Њен општи циљ је достизање једнакости, достојанства и равноправности за особе са инвалидитетом кроз 5 приоритетних области међу којима су равноправност и забрана дискриминације, подизање нивоа свести и приступачност.

Нова европска агенда за културу из 2018. године, истиче социјалну димензију културе и значај културне разноликости за социјалну кохезију и добробит. Наводи се и да још увек постоје социјалне и финансијске препреке за учешће у друштвеном и културном животу, и промовишу могућности за партиципацију и стварање доступне свима, као и оснаживање веза између културе и образовања, социјалне и урбане политике, истраживања и иновација. Наводи се и да ће Европска комисија осмислити посебне мере за друштвену инклузију помоћу културе, кроз одговарајуће програме.

Индикатори ИНКЛУЗИВНОСТИ

У жељи да степен инклузивности установа културе, у односу на особе са инвалидитетом, буде оцењен тако да покрива најшири спектар укључености особа са инвалидитетом, сачињен је сет индикатора који мере инклузивност установе културе кроз анализирање дванаест кључних аспеката и то: менаџмента, степена уважавања инклузивности у стратешком планирању (пре свега планирању финансија), нормативних претпоставки за постизање инклузивности постављених у актима установе, постојање институционалног механизма, интензитета и начина умрежености установе са организацијама особа са инвалидитетом (мерећи и посматрајући тај однос много шире од периодичних финансијских повластица за конзумирање садржаја установе), приступачности објеката, програма и садржаја, информација и комуникације, процеса (јавних) набавки, програмских садржаја, умрежавање по питањима инклузије са другим установама и организацијама, политику управљања људским ресурсима у смислу намере запошљавања особа са инвалидитетом, подизање свести и капацитета људских ресурса у установи за потребе повећања инклузивности установе и комуникацију са екстерном јавношћу из угла давања друштвеног доприноса повећању степена укључивања особа са инвалидитетом у друштво.

Степен инклузивности установе културе по критеријумима који су успостављени у појединачним индикаторима оцењен је кроз три нивоа:

не испуњава постављене критеријуме

приближава се испуњењу постављених критеријума

испуњава постављене критеријуме

Ради визуелног приказа у којој фази инклузивности се налази установа културе дизајнирани су беџеви у три боје где црвена боја означава да установа културе не испуњава ниједан критеријум предвиђен индикатором, наранџаста потврђује да је установа културе на добром путу да оствари циљеве предвиђене индикатором, док зелена потврђује да је установа културе испунила захтеве у оквиру одређеног индикатора.

За израду индикатора коришћене су добре праксе признатих међународних организација, као што су Уједињене нације и њихови ентитети.

Индикатор 1

Руковођење установом

Због чега је начин руковођења установом важан за укључивање особа са инвалидитетом

Посвећеност руководства сваке установе или организације пресудна је за успешност у спровођењу промена потребних за остваривање пуне инклузије особа са инвалидитетом у рад установе и коришћење њених услуга. Руководство које активно промовише инклузију у стању је да трансформише организацију, њене пословне политике, праксе и програме.

Овај индикатор дефинише мерљиве показатеље на који начин руководство директно доприноси инклузији особа са инвалидитетом у рад установе и на који начин то доприноси повећању степена остварења људских права особа са инвалидитетом.

Сврха овог индикатора је да измери степен посвећености менаџмента инклузији особа са инвалидитетом. Та посвећеност демонстрира се кроз интерну и екстерну комуникацију, периодичне ревизије и анализе стратешких докумената, интерних политика и општих аката, уз успостављен механизам одговорности за постигнућа.

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева постављених овим индикатором, потребно је да менаџмент установе редовно интерно и екстерно комуницира визију о томе на који начин ће установа активно спроводити политику инклузије особа са инвалидитетом у рад установе и промовисати људска права особа са инвалидитетом кроз свој свакодневни рад и програме.

Активности	Детаљи
<p>Менаџмент треба да спроводи активности које ће повећати свест код запослених о значају укључивања особа са инвалидитетом</p>	<p>Менаџмент би требало јавно да подржава и промовише напоре појединаца у установи или напоре њених организационих делова да унапреде инклузију особа са инвалидитетом</p>
	<p>Менаџмент би требало да одржава састанке о инклузији особа са инвалидитетом.</p>
	<p>Интерна документа, са упутствима и примерима добрих пракси у вези са инклузијом особа са инвалидитетом, би требало дистрибуирати свим запосленима у установи културе.</p>
	<p>Менаџмент би требало да одржава редовне састанке са представницима организација особа са инвалидитетом и запосленим особама са инвалидитетом у установи културе.</p>
<p>Менаџмент установе културе би требало да спроводи активности које у јавности промовишу укључивање особа са инвалидитетом</p>	<p>Менаџмент установе културе би требало повремено да у јавним наступима говори о инклузију особа са инвалидитетом.</p>
	<p>Менаџмент установе културе би требало да учествује на јавним догађајима чија је тема инклузија особа са инвалидитетом.</p>
	<p>Установе културе би требало да промовишу инклузију особа са инвалидитетом кроз текстове, кампање и објаве на друштвеним мрежама.</p>

Приликом јавних наступа потребно је избегавати политички некоректну терминологију. Уместо термина као што су “хендикепирани”, “инвалиди”, “помагање инвалидима и немоћнима” и сл., потребно је користити терминологију која упућује на једнакост у остваривању људских права. Јавне поруке би требало да буду дистрибуиране у приступачном формату.

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Да би установе културе постигла захтеве овог индикатора неопходно је да руководство установе периодично анализира циљеве постављење у стратешким документима који се односе на укључивање особа са инвалидитетом и да их, по потреби, прилагођава.

Активности	Детаљи
Требало би спроводити годишњу ревизију инклузивних политика и стратегија	Анализа може бити обављена током редовних састанака менаџмента или на посебном састанку намењеном анализи инклузивних стратегија и политика
Ревидирати политике и стратегије и модификовати их по потреби	Анализа треба да покаже степен имплементације акционог плана, изазове у имплементацији и предвиди активности које ће се спроводити на њиховом превазилажењу, како би инклузија особа са инвалидитетом била унапређена.

Индикатор 2

Стратешко планирање

Због чега је садржај стратешких и планских докумената установе културе значајан за укључивање особа са инвалидитетом

Стратешка, односно планска документа установа културе представљају документа највишег нивоа. Она успостављају визију, мисију, стратешке циљеве и приоритете рада установе за дужи временски период. Уколико је инклузија особа са инвалидитетом адекватно препозната у овим документима, онда се може рећи да установа увиђа значај друштвеног положаја особа са инвалидитетом и укључивања особа са инвалидитетом у програме и рад установа. Стога установе треба у своја стратешка документа да уграде питања инклузије особа са инвалидитетом на експлицитан и систематичан начин.

Да би се боље разумело шта се тачно очекује од стратешких докумената, када је о инклузији особа са инвалидитетом реч, потребно је прецизније дефинисати појам инклузије особа са инвалидитетом.

Термин „**инклузија особа са инвалидитетом**“ се односи на смислено учешће особа са инвалидитетом уважавајући све њихове различитости, промоцију и укључивање у рад установе, развој програма за учешће особа са инвалидитетом и разматрање перспектива које су у вези са инвалидитетом, а у складу са Конвенцијом Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом.

Напред наведена дефиниција упућује на потребу развоја и имплементације доследног и систематског приступа инклузији особа са инвалидитетом у свим областима деловања и програмирања, интерно и екстерно. Овакав приступ мора бити најпре успостављен у стратешким актима установе.

Овај индикатор мери елементе који указују на то како и колико се стратешка акта установе културе баве повећањем и остваривањем пуног степена учешћа особа са инвалидитетом.

Сврха индикатора је да експлицитно покаже јесу ли питања инклузије особа са инвалидитетом обрађена само декларативно у уводним деловима или резимеима стратешких аката, или су детаљније разрађена кроз разврставање података, дефинисање стратешких циљева, пратеће акционе планове и коначно, да ли су у стратешким документима предвиђене и адекватне прерасподеле ресурса неопходних за остварење пуног учешћа особа са инвалидитетом у рад установе културе.

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева постављених овим индикатором потребно је да макар преамбуле, уводи или резимеи стратешких планских аката дају експлицитан осврт на питање инклузије особа са инвалидитетом.

Активности	Детаљи
<p>Резиме, преамбула или увод стратешког планског акта би требало да садржи експлицитан осврт на то како се установа културе односи према укључивању особа са инвалидитетом у рад установе културе</p>	<p>Особе са инвалидитетом нису хомогена друштвена група и њихове различитости у стратешким документима треба уважити кроз интерсекцијски приступ.</p> <p>Припадност друштвеној подгрупи по основу етничке припадности, пола или старости може увећати дискриминацију и додатно подићи препреке са којима се особе са инвалидитетом суочавају у конзумирању културних садржаја или на тржишту рада. Жене и девојке са инвалидитетом често су жртве додатне дискриминације и искључивања из друштва по основу вишеструке дискриминације.</p>
<p>Установа културе треба да на двоструки начин планира укључивање особа са инвалидитетом кроз своја интерна документа</p>	<p>Двоструки приступ подразумева да установа културе планира програме и пројекте у којима несметано могу да учествују особе са инвалидитетом заједно са осталим учесницима, а с друге стране, да установа културе реализује програме и пројекте који се тематски баве положајем особа са инвалидитетом, а чијим се извођењем подстиче подизање свести у јавности о положају особа са инвалидитетом, као и да на репертоару има програме у којима су извођачи, односно уметници, особе са инвалидитетом.</p>

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Поред наведених критеријума, потребно је да стратешка планска документа установе културе садрже још неке елементе.

Активности	Детаљи
<p>Планирани резултати и поставњени циљеви у стратешким документима би требало да се дефинишу тако да се односе и на степен укључености особа са инвалидитетом</p>	<p>Пожељно је поставити индикаторе који ће моћи да измере у ком обиму је установа културе укључила особе са инвалидитетом, колико инклузивних програма је реализовала, колико уметника је ангажовала који су особе са инвалидитетом или који су таргетирали положај особа са инвалидитетом као тему.</p>
<p>Неопходно је планирати буџетске линије за унапређење инклузивности установе културе.</p>	<p>Поред опредељенисти установе културе да унапреди степен укључености особа са инвалидитетом и да то прикаже кроз планска документа, неопходно је извршити процену који ресурси су за то неопходни и уврстити их у финансијски план установе.</p>
<p>Треба водити рачуна да особе са инвалидитетом буду упознате са постојећим или новим инклузивним програмима које установа културе реализије.</p>	<p>Дешава се да установа културе осмисли програм који је инклузиван или прилагоди постојећи репертоар особама са инвалидитетом, али да то не буде довољно промовосино, или да те информације не стигну до особа са инвалидитетом.</p> <p>Не треба претпоставити унапред да ће самим тим што је установа културе нешто прилагодила доћи велики број људи са инвалидитетом.</p> <p>Треба водити рачуна да посвећеност установе културе инклузији особа са инвалидитетом буде информација која је стигла до особа са инвалидитетом. То се може постићи кроз сарадњу са организацијама као и путем медијске промоције.</p>

Индикатор 3

Интерне инклузивне политике

Због чега су интерне политике установе културе значајне за укључивање особа са инвалидитетом

Ради веће укључености особа са инвалидитетом у рад установа културе потребно је креирати политике и програме усклађене са стратешким документима, од највишег националног нивоа до интерних политика установе. Те интерне политике треба да успоставе и сопствене механизме одговорности за постигнућа.

Овај индикатор оцењује у којој мери је установа успела да развије сопствене инклузивне политике, у којој мери су оне усклађене са стратегијама и на који начин се мере постигнућа, степен остварења циљева и установљава одговорност за спровођење мера и постизање прокламованих циљева.

Наменски написана политика служи као водич запосленима како да у својој области рада допринесу повећаној инклузији особа са инвалидитетом. Добри примери оваквих политика могу бити активне мере запошљавања особа са инвалидитетом, као и акта којима се регулише организација рада на начин да се изврше разумна прилагођавања радних места за потребе запошљавања особа са инвалидитетом или документ којим се прописује обезбеђивање приступачности особама са инвалидитетом у објектима установе. Важно је рећи да буџетска ограничења и недостатак финансијских средстава нису препрека за многе мере које могу бити уведене. Интерне инклузивне политике могу се развијати и у правцу пројектног финансирања имплементације инклузивних мера. Свакако једна од првих

интерних инклузивних политика може бити оцена приступачности објеката установе и сагледавање финансијских средстава потребних за постизање приступачности, те имплементација налаза и алокација финансијских средстава у наредном буџетском циклусу.

Како да препознате да сте на добром путу

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева које предвиђа овај индикатор потребно је да сачини сопствену стратегију инклузије особа са инвалидитетом и на основу ње дефинише специфичне интерне политике.

Активности	Детаљи
Најпре, неопходно је да установа културе има усвојену стратегију инклузије (особа са инвалидитетом)	Стратегију би требало развити на период од неколико година, ажурирати је редовно и усклађивати са свим стратегијама на вишем нивоу.
Политике и стратегије би требало да су сачињене тако да уважавају приступ заснован на људским правима и да имају двоструки приступ према инклузији особа са инвалидитетом.	Требало би да буду оријентисане ка томе да општи приступ према раду целокупне установе културе буде инклузиван и укључује особе са инвалидитетом, али и да се организују програми и активности које специфично промовишу учешће особа са инвалидитетом.
Препоручује се да се процес развоја инклузивних политика и стратегија обавља у консултацијама са организацијама особа са инвалидитетом	Особе са инвалидитетом и представници организација које заговарају права особа са инвалидитетом могу бити значајан ресурс при развоју ових политика. Треба консултовати и запослене у установи, посебно оне који су већ реализовали одређене програме и покретали иницијативе које доприносе већем учешћу особа са инвалидитетом или других осетљивих друштвених група.

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Поред наведених критеријума за приближавање захтевима који су постављени овим индикатором, ради потпуног испуњења захтеваног, потребно је да установа културе имплементира усвојене стратегије и политике.

Активности	Детаљи
Неопходно је да установа културе усвоји акциони план за имплементацију стратегије или неке друге политике.	Акциони план треба да садржи конкретне активности, кључне носиоце за реализацију сваке од активности, остале учеснике, временски оквир, буџет, показатеље успешности, средства верификације која доказују да је активност спроведена итд.
Консултације са представницима организација особа са инвалидитетом треба организовати не само током израде политика, већ и у процесу имплементације	Потребно је вршити мониторинг и евалуацију примене политика и ажурирати садржај интерних политика када се за тим јави потреба. Саветује се да се у то укључе представници организација особа са инвалидитетом и сви запослени у установи културе.

Индикатор 4

Контакт тачка за инклузију

Зашто је значајно успоставити институционални механизам за инклузију особа са инвалидитетом

Установа културе не може успешно да имплементира стратегије и политике инклузије особа са инвалидитетом без наменски успостављеног институционалног механизма. Имплементација и подизање степена остварења људских права особа са инвалидитетом захтевају техничка знања, вештине и упутства, координацију и заговарање ради прихватања инклузивних политика и смањења отпора њиховој имплементацији, што најчешће захтева промене.

Стога је неопходно да установа успостави институционални механизам којем ће бити додељена оперативна одговорност и који ће извештавати менаџмент и бити одговоран за имплементацију усвојених стратегија и политика инклузије засноване на људским правима особа са инвалидитетом.

Наменски формиран организациони део који поседује значајна техничка знања и вештине, који нпр. добро познаје прописе у вези са обезбеђивањем архитектонске приступачности, или знања из домена људских права особа са инвалидитетом, обезбедиће и неопходну техничку помоћ другим организационим деловима установе и са кредибилитетом ће заговарати инклузију особа са инвалидитетом, како интерно, тако и екстерно.

Унапред одређене контакт тачке са овим институционалним механизмом у другим организационим деловима установе, помоћи ће да се створи снажна мрежа подршке инклузивним стратегијама, политикама и конкретним дневним оперативним мерама и обезбедиће инклузију у мери у којој је једна оваква интерна мрежа активна.

Комплексност интерне институционализације инклузивних политика у установи природно ће зависити од величине установе. За мање установе, за почетак, довољно је одредити једног запосленог, својеврсног интерног повереника за питања инклузије особа са инвалидитетом, адекватно га оснажити интерним актима, правилно га систематизовати и одредити му јасан мандат са адекватним надлежностима и обавезама. Редован мониторинг степена инклузије особа са инвалидитетом, према јасно дефинисаним индикаторима, свакако треба да буде једно од задужења тог наменски успостављеног институционалног механизма за инклузију. Зависно од степена комплексности интерног институционалног механизма за инклузију, те степена интерно поседованих знања и вештина, одређена недостајућа знања би морала бити екстерно прибављена, те би одговорност тог својеврсног интерног повереника за инклузију особа са инвалидитетом била да се набавке недостајућих експертиза благовремено и адекватно буџетирају и прибаве, како би се у планираним роковима оствариле зацртане инклузивне стратегије и политике и у њима прокламовани циљеви.

Важно је рећи да приступачност није једина област која решава питања инклузије особа са инвалидитетом. Погрешно се сматра да је инклузија особа са инвалидитетом решена уколико је обезбеђена архитектонска приступачност значајном делу објеката установе културе. Приступачност представља само један део дефинисаних права у Конвенцији Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом. Осим тога, приступачност се не тиче само особа са инвалидитетом, већ нпр. и родитеља који са малом децом у колицима желе да посете установу културе и у потпуности конзумирају све њене садржаје. Стога није довољно поседовати само техничка знања из домена приступачности, већ је потребно да организациони део, надлежан за инклузију, поседује или екстерно прибави свеукупна знања о целокупном пакету људских права дефинисаних Конвенцијом, као и да поседује сензибилитет и знања из домена антидискриминације, да успостави добру институционалну сарадњу са државним механизмима надлежним за превенцију дискриминације и заштиту права грађана.

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева које предвиђа овај индикатор потребно је да успостави организациону јединицу или именује појединца са адекватним знањима из инклузије особа са инвалидитетом засноване на људским правима.

Активности	Детаљи
<p>Успоставити организациону јединицу или ангажовати надлежну особу која поседује значајну експертизу из домена људских права особа са инвалидитетом</p>	<p>Организациона јединица или надлежна особа би требало да добро познају Конвенцију Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом и њена пратећа документа и протоколе, као и приступ заснован на људским правима особа са инвалидитетом и како се он примењује у пракси, свакодневном раду, интерним актима, стратегијама и политикама.</p> <p>Требало би, такође, да познаје домаће антидискриминационо законодавство.</p> <p>Ангажовани на овим пословима требало би редовно да учествују на стручним скуповима који су намењени подизању капацитета у области друштвене инклузије.</p> <p>Величина организационе јединице која би требало да се бави инклузијом треба да буде у скалду са величином и пољем деловања установе културе.</p>
<p>Успостављени институционални механизам или особа задужена за инклузију у установи културе треба да иницира умрежавање и сарадњу са другим установама културе по питању инклузије и сарадњу са организацијама које заступају особе са ивалидитетом.</p>	<p>Људи који су ангажовани на пословима укључивања особа са инвалидитетом требало би да се активно умрежавају са особама које су ангажовене на сличним пословима у другим установама, са заинтересованим странама из надлежног министарства и других државних органа, са осталим релевантним друштвеним факторима као што су организације особа са инвалидитетом и да размењују искуства и примере добре праксе са другим партнерима у земљи и иностранству.</p>

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Установа испуњава захтеве успостављене овим индикатором уколико успостави интерну мрежу контакт тачака за питања инклузије особа са инвалидитетом, која покрива све организационе делове установе,

чиме обухвата сва релевантна питања која се било где у установи и у било ком домену могу појавити у вези са инклузијом и остварењем људских права особа са инвалидитетом.

Активности	Детаљи
<p>Треба прецизно дефинисати опис послова и мерење учинка институционалног механизма за инклузију особа са инвалидитетом.</p>	<p>Установа треба да обезбеди да њене контакт тачке за инклузију имају довољна знања, координационе вештине и искуства.</p> <p>Опис посла треба да омогући особи која се бави инклузијом да посвети довољно времена питањима инклузије особа са инвалидитетом (одређени проценат радног времена потребно је посебно алоцирати за наведену сврху).</p>
<p>Мрежа интерних контакт особа треба да промовише координисан приступ и обезбеди подизање свеукупног капацитета установе за инклузију особа са инвалидитетом.</p>	<p>Добро формирана и активна мрежа пресудна је за подизање капацитета целе установе и имплементацију инклузије кроз њено свеукупно пословање. Она доприноси успостављању механизма одговорности за преузете обавезе и прокламоване циљеве и ствара интерни осећај власништва над оперативним задацима и адекватно извештава о постигнућима. Она треба да буде и адекватно оснажена и снабдевена ресурсима како би тако оснажена могла да обезбеди адекватне инпуте у процесу доношења одлука.</p>
<p>Требало би да мрежа интерних контакт особа обавља консултације са организацијама особа са инвалидитетом, када год је то потребно.</p>	<p>Запослени у организационом делу, који се бави инклузијом особа са инвалидитетом и особе из других делова задужене за контакт у вези са инклузијом, требало би редовно да сарађују са одговарајућим организацијама особа са инвалидитетом.</p>

Индикатор 5

Сарадња са особама са инвалидитетом и организацијама које заступају особе са инвалидитетом

Због чега је важно консултовати особе са инвалидитетом и представнике организација

Особе са инвалидитетом су најзначајни актери у процесу унапређења положаја особа са инвалидитетом. Поседују јединствена знања и што је најважније, лично искуство у томе како изгледа живети са инвалидитетом. Укључивање особа са инвалидитетом, које се заснива на принципима људских права, подразумева да особе са инвалидитетом имају право да у потпуности и на ефикасан начин учествују у одлукама које утичу на њихове животе. Обезбедити услове да се то деси је кључно за уклањање системских баријера, као и за потпуно укључивање и учешће особа са инвалидитетом у друштву. Да би установа културе спроводила програме које могу да прате различите групе људи, важно је да у процесу планирања годишњег плана консултују особе са инвалидитетом. Треба имати на уму да особе са инвалидитетом нису хомогена група и да међу њима има бројних разлика и другачијих перспектива (млади са инвалидитетом, жене са инвалидитетом, људи са различитим обликом инвалидитета). Чак и људи са истим обликом инвалидитета не функционишу на исти начин. Саветује се установама културе да консултују особе са инвалидитетом како појединачно, тако и кроз организације које заступају права особа са инвалидитетом. Овај индикатор процењује у којој мери установе културе консултују, укључују или имају партнерство са особама са инвалидитетом, како о питањима која су у вези са особама са инвалидитетом, али и шире.

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би се установа културе почела приближавати испуњењу захтева које предвиђа овај индикатор потребно је да установе културе организују континуиране консултације са особама са инвалидитетом и да утврде смернице према којима ће се консултације одвијати.

Активности	Детаљи
Организовати консултантске процесе који уважавају разноврсност популације особа са инвалидитетом и узимају у обзир вишеструку дискриминацију	Требало би консултовати особе са различитим облицима инвалидитета (особе са интелектуалним или психосоцијалним тешкоћама, старије особе са инвалидитетом, младе особе са инвалидитетом итд.).
	Ако особе са инвалидитетом желе да у консултацијама учествују уз подршку чланова породице или других људи, будите отворени да и њих укључите у консултативни процес.
	Уколико установа културе има запослене особе са инвалидитетом или неко од запослених има у породици особу са инвалидитетом, консултације са њима такође могу бити драгоцене у одређеним ситуацијама.

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Да би установа културе постигла захтеве овог индикатора неопходно је да особе са инвалидитетом буду укључење у планирање садржаја које установа културе нуди, као и да буду укључене у извођење концерата, изложби, представа и других програма.

Активности	Детаљи
Организовати садржаје и спроводити програме уз учешће особа са инвалидитетом на различитим нивоима	Организовати трибине, књижевне вечери, изложбе, концерте, представе, пројекције у сарадњи са особама са инвалидитетом и организацијама.
	Афирмисати уметнике са ивалидитетом

Индикатор 6

Приступачност и разумно прилагођавање

Због чега је приступачност од суштинског значаја за учешће особа са инвалидитетом

Приступачност је основни предуслов за укључивање особа са инвалидитетом у све друштвене активности. Ако зграде, информације, комуникација, производи и услуге нису приступачни, особе са инвалидитетом не могу да живе самостално нити да учествују у потпуности и равноправно у друштву. Приступачност је релевантна у бројним контекстима, од физичког окружења, објектата за јавну употребу, транспорта, услуга, информација и комуникација (укључујући информационе и комуникационе технологије и системе). Приступачност се не односи само на особе са инвалидитетом већ и на старије људе, труднице, родитеље с малом децом и све оне који се у неком тренутку свог живота нађу у таквој ситуацији да су онемогућени да живе самостално.

Концепти универзалног дизајна и дизајна за све имају за циљ да осигурају то да објекте, производе, окружење, програме и услуге, у највећој могућој мери, могу да користе сви људи без додатне адаптације или реконструкције. Приступачност је практична примена универзалног дизајна или дизајна за све.

Док се приступачност односи на групе људи, односно на све људе, **разумно прилагођавање** подразумева да се учинили нешто приступачним за појединца. У случају појединаца који имају ретке облике тешкоћа, које нису могле бити узете у обзир приликом

писања стандарда, или који не користе методе, средства и начине који су на располагању да би се ostvarila приступачност, чак ни примена стандарда приступачности неће бити довољна да се осигура приступачност. У таквим ситуацијама могу се применити разумна прилагођавања.

У контексту установа културе треба посебно водити рачуна да се приступачност не односи само на могућност да особе са инвалидитетом користе садржаје које станова културе пружа, већ и да особе са инвалидитетом могу бити запослене у установи, или могу бити ангажоване као уметници и извођачи. Потпуна приступачност подразумева да особа која користи одређене услуге може неометано да се креће од места у ком живи до установе културе, затим да несметано уђе у објекат, да прими информацију и комуницира на начин који је прилагођен и да конзумира одређену услугу, или обавља одређени посао.

Постоје разни начини и елементи да се постигне приступачност. Неки од тих елеманата су: аутоматска врата, коса равана, рампа, подизна платформа, лифт, елементи за приступачан тоалет, рукохвати, тактилне стазе за кретање слепих и слабовидних особа, различита визуелна обележја, софтвери, помоћне технологије, приступачне веб странице, ангажовање тумача за знаковни језик, поједностављене верзије публикација и слично.

Свака установа културе би требало да спроведе ревизију приступачности како би се утврдило у којој мери је установа приступачна, а затим да усвоји план за остваривање пуне приступачности. Приликом интервенисања на објекту у погледу приступачности неопходно је водити се домаћим законима који уређују област приступачности, а посебно треба применити одредбе **Правилника о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама («Сл. гласник РС», бр. 22/2015)**

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева које предвиђа овај индикатор потребно је спровести ревизију,

односно процену архитектонске приступачности целокупног објекта и свих његових делова, било да се налазе у истој згради или ван ње, затим процену информационо-комуникационе приступачности и процену приступачности услуга које установа нуди.

Активности	Детаљи
<p>Установа културе би требало да уочи препреке и одреди приоритете по којима ће уклањати баријере</p>	<p>Требало би консултовати и укључити особе са различитим облицима инвалидитета током евидентирања препрека и баријера.</p> <p>Неопходно је одредити висину трошкова уклањања баријера. Неке интервенције могу се спровести и без новца, за неке је потребна мала количина новца, док је за нешто потребно озбиљно финансијско улагање. Имајте на уму да је улагање у приступачност инвестиција за будућност, а не трошак.</p>
<p>Ангажовати експерте који ће извршити комплетну оцену приступачности целог објекта</p>	<p>Као почетак решења може и сама установа културе, уз асистенцију особа са инвалидитетом, да изврши процену приступачности, али се ипак саветује да се спроведе екстерна ревизија од стране стручних особа.</p> <p>Обавезно је да онај ко врши ревизију приступачности познаје стандарде приступачности и све правне норме које садрже одредбе о приступачности.</p>

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Да би установа културе постигла захтеве овог индикатора, неопходно је да се донесе одређена политика/стратегија којом ће бити дефинисана приступачност установе и како је постићи у пуном обиму. Дакле, након процене приступачности кроз елаборат, неопходно је донети и план уклањања баријера. То подразумева добро израђен стратешки документ који садржи и акциони план, уз обавезну процену трошкова.

Активности	Детаљи
<p>Установа културе треба да усвоји политику/стратегију којом ће јасно бити дефинисано на који начин ће се унапредити приступачност установе</p>	<p>Све интервенције које се односе на грађевинске и друге радове у објекту требало би да уваже и приступачност.</p> <p>Тендери и јавне набавке које се објављују требало би да обухватају и критеријум приступачности, било да се ради о пословима адаптације и реконструкције објеката, изради сајта или неких других патформи.</p>
<p>Требало би обављати консултације са организацијама особа са инвалидитетом у вези са питањима унапређења приступачности</p>	<p>Организације треба да имају значајну улогу током рада на унапређењу приступачности.</p>
<p>У политикама установе културе треба јасно дефинисати координациони механизам који се бави питањима у вези са приступачношћу и инклузијом особа са инвалидитетом</p>	<p>Овај механизам би требало да посматра инклузију кроз све аспекте рада установе културе. Треба да прати рад на унапређењу приступачности зграде, услуга, информација и програма, да прати процес јавних набавки са аспекта приступачности, бележи захтеве и евентуалне жалбе у погледу приступачности и учешћа особа са инвалидитетом у културним активностима установе, као и да планира набавку финансијских средстава за постизање пуне инклузије особа са инвалидитетом.</p> <p>Механизам би требало да прати како се одвија рад на обезбиђивању услова за учешће особа са инвалидитетом и припрема препоруке.</p>

Индикатор 7

Јавне набавке

Зашто је процес (јавне) набавке значајан за укључивање особа са инвалидитетом

Политика набавки у установама културе игра важну улогу и може имати трансформишући ефекат на степен укључивања особа са инвалидитетом. Приступачне јавне набавке обезбеђују да особе са инвалидитетом имају једнак приступ садржајима и објектима установе културе. Стога је потребно успоставити мандат, структуру и неговати вештине потребне за спровођење процеса набавке на начин који подстиче инклузију особа са инвалидитетом.

Процес набавке треба да буде руковођен принципима универзалног дизајна. Сврха овог принципа је да обезбеди производе, окружење и програме које могу користити сви, уз што мање адаптације и прилагођавања. Процена приступачности роба, објеката, опреме, технологија и услуга треба да покаже њихову употребљивост и безбедност у пракси.

Овај индикатор покрива четири важне области које заједно процес набавке чине инклузивним:

1. Процес набавке уважава приступачност и не креира нове баријере особама са инвалидитетом;
2. Процес набавке је приступачан и доступан свима, укључујући и особе са инвалидитетом;
3. Циљеви у погледу приступачности су постављени и испуњени;
4. Процес набавке подстиче набавку од инклузивних добављача и развио је и одговарајуће инструкције у вези са тим.

Према ставу 3. члана 98. **Закона о јавним набавкама** предвиђено је да техничке спецификације у случају уговора о јавној набавци добара или услуга подразумевају одређивање тражених карактеристика добара или услуга као што су ниво утицаја на животну средину и климатске промене, решења за све захтеве (**укључујући доступност за особе са инвалидитетом**). Јавна набавка плаћа се јавним новцем свих грађанки и грађана и због тога је неопходно да предмет набавке буде доступан свима без дискриминације.

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева овог индикатора потребно је да политике набавке роба и услуга прописују да ће робе и услуге које установа набавља бити приступачне, односно да неће креирати нове баријере особама са инвалидитетом и да је процес набавки приступачан и доступан особама са инвалидитетом.

Активности	Детаљи
Неопходно је да политике које дефинишу процес јавне набавке и других набавки прописују да приступачност мора бити узета у обзир	<p>Експлицитно навођење приступачности у политикама и актима набавке допринеће већој свести о инклузивности међу добављачима.</p> <p>Консултације са особама са инвалидитетом и крајњим корисницима доприносе идентификацији релевантних категорија роба и услуга које је потребно анализирати из аспекта приступачности.</p>
Упутства за спровођење набавки јасно треба да садрже како уважити приступачност	Упутства за спровођење набавки допуњена су информацијама о универзалном дизајну, приступачности и разумном прилагођавању за потребе особа са инвалидитетом и о томе је особље које спроводи набавке добило адекватну обуку како би набавке спроводили инклузивно и уз приступ заснован на људским правима особа са инвалидитетом.

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Установа културе испуњава захтеве успостављене овим индикатором уколико постави и испуни циљ да се произведе одређени број докумената у процесу јавне набавке код којих је приступачност обавезујући захтев. Циљ може бити квантификован у апсолутном броју докумената или у проценту укупне документације.

Активности	Детаљи
Техничке спецификације треба да дефинишу приступачност као критеријум и захтевају да производи и услуге буду приступачни или универзално дизајнирани	Документација за јавну набавку, на пример, позив за достављање понуда и техничке спецификације, треба да садржи техничке спецификације за испуњење услова приступачности и универзалног дизајна предмета набавке. Уговор о јавној набавци треба да садржи одредбу која наводи да ли је предмет набавке приступачан и универзално дизајниран или није.
Упутства за набавке треба да садрже дефиницију и објашњење појма инклузивног добављача	Добављачи могу инклузивност демонстрирати на разне начине: усвајањем акта интерне политике инклузије особа са инвалидитетом, регрутовањем и запошљавањем особа са инвалидитетом, разумним прилагођавањем услова рада за запослене са инвалидитетом, приступачношћу радних просторија, производњом приступачних и универзално дизајнираних производа итд.
Упутства за набавке могу да садрже одредбе које промовишу набавке од инклузивних добављача	Подстицање набавки од инклузивних добављача од стране наручилаца, нпр. додељивањем додатних бодова на име инклузивности, навешће добављаче да постану инклузивнији.

Индикатор 8

Програмски и пројектни садржаји

Због чега су програми и пројекти који се спроводе важни за укључивање особа са инвалидитетом

Значајан део програма и уопште рада установа културе финансира се из буџета Републике Србије или јединице локалне самоуправе, односно од јавног новца. Због тога је важе да се приликом планирања програмских садржаја и развоја пројектних активности узме у обзир и учешће особа са инвалидитетом. Програмски/пројектни циклус укључује дизајн, планирање, имплементацију, праћење, извештавање и евалуацију. Аспект инклузије особа са инвалидитетом треба да буде укључен у све ове фазе. Програми и пројекти треба да буду буџетирани и планирани тако да осигурају да особе са инвалидитетом буду укључене. Треба водити рачуна о томе да се буџетира додатна опрема или тумач за знаковн језик, како би особе са инвалидитетом могле да уживају у свим програмима на једнакој основи као и други посетиоци. Особе са инвалидитетом и организације које се баве особама са инвалидитетом могу имати драгоцену улогу у свим фазама планирања и спровођења програма и пројеката. Установе културе треба да се воде стратешким приоритетима које су дефинисали у својим политикама и да се то осликава и у програмима и пројектима које планирају и спроводе.

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева које предвиђа овај индикатор, потребно је усвојити смернице према

којима ће установа културе моћи да се води када планира програме и пројекте на начин да не изостави учешће особа са инвалидитетом.

Активности	Детаљи
Развити смернице које садрже техничке и практичне информације о томе на који начин водити рачуна о укључивању особа са инвалидитетом	<p>У смерницама за инклузију особа са инвалидитетом треба јасно приказати на који начин се постиже укључивање особа са инвалидитетом у различите програме и пројекте, кроз различите тематске области.</p> <p>У зависности од типа установе културе, било да се ради о музеју, галерији, позоришту, библиотеци или некој другој установи културе биће потребно прилагодити начине укључивања особа са инвалидитетом на различитим нивоима, као публике, уметника, или запослених.</p>
Установа културе треба да на двоструки начин планира укључивање особа са инвалидитетом кроз пројекте и програме	<p>Двоструки приступ подразумева да установа културе реализује програме и пројекте у којима несметано могу да учествују особе са инвалидитетом заједно са осталим учесницима, а с друге стране, да установа културе осмишљава програме и пројекте који се тематски баве положајем особа са инвалидитетом, а чијим се извођењем подстиче подизање свести у јавности о положају особа са инвалидитетом, као и да на репертоару има програме у којима су извођачи, односно уметници, особе са инвалидитетом.</p> <p>Смернице за укључивање особа са инвалидитетом треба израдити посматрајући инвалидитет из концепта људских права.</p>

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Да би установа културе испунила захтеве овог индикатора, неопходно је да одреди одређени број програма и пројеката којима се подстиче учешће особа са инвалидитетом и да их успешно реализује.

Активности	Детаљи
<p>Установа културе треба да планира одређени (минимални) број пројеката и програма који доприносе укључивању особа са инвалидитетом</p>	<p>Тежња је да све постане доступно особама са инвалидитетом и да не постоји потреба за додатним прилагођавањем програма, већ да они подразумевају учешће и особа са инвалидитетом.</p> <p>Како ове могућности варирају од установе до установе, а на то утичу различити фактори, важно је одредити се за неколико програма који ће се успешно реализовати, затим радити константно на њиховом повећању.</p>
<p>Планирани број пројеката и програма треба да буде садржан у годишњем плану установе културе</p>	<p>Договор око планираног броја треба да буде усаглашен на нивоу целокупног менаџмента установе и да га прате стратегија/акциони план приступачности и годишњи програмски/пројектни план установе.</p>
<p>Планирани број програма треба да буде комбинација инклузивних програма у којима без препрека учествују особе са инвалидитетом и програма који таргетирају питање положаја особа са инвалидитетом</p>	<p>Ово подразумева да установа културе, у оквиру планираног броја програма и пројеката, реализује оне у којима несметано могу да учествују особе са инвалидитетом заједно са осталим учесницима, било као публика или као извођачи, а с друге стране, да установа културе реализује планиране програме и пројекте који се тематски баве положајем особа са инвалидитетом, а чијим се извођењем подстиче подизање свести у јавности о положају особа са инвалидитетом.</p>

Индикатор 9

Заједничке иницијативе са другим установама културе

Због чега су заједнички пројекти и иницијативе у партнерству са другим установама културе или/и организацијама особа са инвалидитетом важни за укључивање особа са инвалидитетом

Степен инклузивности установа културе разликује се у односу на бројне факторе. Представници одређених установа имали су прилике да током студијских посета другим сродним установама у Европи и свету, буду упознати са dobrим примерима праксе инклузивних садржаја и програма. Многе установе културе у Србији су покренуле сличне програме у својим установама и постигле сјајне резултате. Сарадња са другим установама кроз заједничку реализацију пројеката и програма, осим што омогућава удруживање ресурса, обезбеђује и преношење знања и искустава стечених током реализације одређених инклузивних програма. Не треба се либити ни сарадње са организацијама које се баве заступањем особа са инвалидитетом, јер њихова искуства у конзумирању културних садржаја и мапирању потенцијалних изазова могу бити драгоцене за реализацију будућих активности.

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева које предвиђа овај индикатор потребно је да планира најмање један заједнички пројекат или једну заједничку иницијативу са другим установама културе или организацијама које се баве унапређењем положаја особа са инвалидитетом.

Активности	Детаљи
Планирати заједничке акције/иницијативе/програме/пројекте са другим установама културе	Овакве активности могу се организовати са домаћим, али и међународним организацијама. Планиране иницијативе могу се односити како на спровођење културних програма, тако и на размену знања и примера добрих пракси.
Планирати заједничке акције/иницијативе/програме/пројекте са организацијама особа са инвалидитетом	<p>Сарадњу са организацијама особа са инвалидитетом је важно развијати, јер особе са инвалидитетом нису хомогена групација, већ је начин функционисања сваке особе са различитим инвалидитетом другачији.</p> <p>Постоје организације особа са инвалидитетом које су стратешки оријентисане на рад у култури и сарадња са њима може бити драгоцену за установу културе.</p>

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Да би установа културе испунила захтеве овог индикатора, неопходно је да годишње реализује бар један заједнички програм/пројекат или једну иницијативу са другом установом културе, или више њих и/или организацијом која се бави заступањем особа са инвалидитетом.

Активности	Детаљи
Установа културе треба да реализује бар један партнерски програм/пројекат годишње у који се равноправно могу укључити особе са инвалидитетом, или који таргетира питања положаја особа са инвалидитетом	Умрежавањем већег броја актера постиже се виши степен свести о потребама и начинима који доводе до већег степена укључивања особа са инвалидитетом у културне активности.

Индикатор 10

Запошљавање

**Због чега је запошљавање важно за инклузију
особа са инвалидитетом**

Према проценама Светске здравствене организације, на свету има око милион особа са различитим облицима инвалидитета. Установе културе могу својим политикама запошљавања особа са инвалидитетом допринети општем подизању друштвене свести и схватању да особе са инвалидитетом могу бити равноправни чланови својих радних колектива и етаблирати се као послодавци који афирмишу запошљавање особа са инвалидитетом.

Политике запошљавања треба најпре да дефинишу појам особе са инвалидитетом у складу са Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом Уједињених нација, према којој особе са инвалидитетом јесу особе која имају дугорочно физичко, ментално, интелектуално или сензорно оштећење које у интеракцији са различитим баријерама може ометати њихово пуно и ефективно учешће у друштву на равноправној основи са другима.

Политике афирмативног запошљавања могу се ослонити на **Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом** који је Република Србија усвојила 2009. године, а који би требало да омогући различите подстицаје послодавцима који запошљавају особе са инвалидитетом.

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева које предвиђа овај индикатор, потребно је да политике запошљавања и управљања људским ресурсима активно привлаче,

регрутују и задржавају запослене са инвалидитетом кроз хијерархију и организациону структуру установе. Те политике могу бити наменски направљене тако да се односе искључиво на особе са инвалидитетом или могу бити део политика које се баве инклузијом других друштвених група, а могу бити интегрисане у општа акта намењена свим запосленима или тржишту рада генерално.

Активности	Детаљи
<p>Политика запошљавања треба експлицитно да назначи да су особе са инвалидитетом заштићене од дискриминације у свим фазама запослења, укључујући и процес регрутовања кадрова</p>	<p>Установа културе би требало јасно да промовише инклузију особа са инвалидитетом и не подстиче њихову сегрегацију и изолацију, нити намеће захтеве и услове који су особама са инвалидитетом тежи за испуњавање.</p> <p>Запослени у установи културе, који имају у породици особу са инвалидитетом, такође могу бити суочени са дискриминацијом, нпр. кроз одсуство флексибилности послодавца у политикама и праксама управљања људским ресурсима.</p>
<p>Треба установити на који начин ће информација о огласима за посао доћи до особа са инвалидитетом и како ће их охрабрити да се кандидују</p>	<p>Огласи о отвореним радним местима треба јасно да нагласе да су позиције отворене и доступне и за особе са инвалидитетом. Посебне активности којима ће се допрети до особа са инвалидитетом могу бити спроведене уз навођење конкретних мера разумног прилагођавања које могу бити спроведене за потребе запошљавања. Ове активности могу се осмислити и спровести у сарадњи са организацијама особа са инвалидитетом.</p>

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Установа културе у потпуности испуњава захтеве овог индикатора ако има запослене особе са инвалидитетом и кроз формално утврђене политике обезбеђује запосленима са инвалидитетом додатну подршку.

Активности	Детаљи
<p>Политике запошљавања треба да предвиде начине разумног прилагођавања у свим фазама запослења, укључујући и процес регрутовања кадрова</p>	<p>Одредбе о разумном прилагођавању су изузетно важне за обезбеђивање једнаких могућности особама са инвалидитетом. Сва документација у вези са запошљавањем јасно треба да наведе да је разумно прилагођавање доступно за све кандидате који испуњавају друге услове конкурса, укључујући ту и кандидате који пружају подршку особи са инвалидитетом у породици. Треба водити рачуна о поверљивости конкретних захтева за разумно прилагођавање</p>
<p>Запосленима који стекну инвалидитет током запослења, мерама разумног прилагођавања, треба омогућити да наставе са радом у установи</p>	<p>Мере разумног прилагођавања и флексибилни начини радног ангажмана предвиђају се и спроводе у циљу омогућавања, особама које су стекле инвалидитет током запослења, да наставе са својим радним ангажманом. Начин на који запослени, који стекне инвалидитет, може да затражи и добије разумно прилагођавање, треба да буде јасно прописан и лако доступан свим запосленима.</p>
<p>Треба обезбедити мере подршке запосленима који у породици пружају подршку особи са инвалидитетом</p>	<p>Ове мере, између осталог, подразумевају:</p> <ul style="list-style-type: none"> • подизање свести код запослених о средствима и фондовима за запослене који у породици имају особу са инвалидитетом; • флексибилно радно време; • право на одсуство ради неге особе са инвалидитетом и додатне бенефите.
<p>Треба водити рачуна о могућностима подршке када и ако се особи са инвалидитетом додељује задатак који се обавља ван седишта радног места или се особа шаље на службени пут</p>	<p>Мобилност на раду треба да уважи потребу приступачности на сваком месту где се посао обавља.</p> <p>Политике путовања креиране су тако да особе са инвалидитетом у сваком тренутку на путовању имају могућност избора, контроле и аутономије. Разумно прилагођавање омогућено је запосленима са инвалидитетом и током њихових службених путовања.</p>

Индикатор 11

Јачање капацитета запослених у култури

Због чега је изградња капацитета запослених у култури, уметника, извођача и оних који спроводе пројекте у култури важна за укључивање особа са инвалидитетом

Сви који су запослени у култури требало би да имају знања о томе шта се подразумева под укључивањем особа са инвалидитетом и да свако буде едукован да то примени у оквиру области свог деловања. Установе културе би требало, да у оквиру различитих обука, планирају и обуке које ће се тицати различитих аспеката партиципације особа са инвалидитетом. Постоје различите тематске области као што су: посматрање инвалидитета у складу са концептом људских права, примена универзалног дизајна и дизајна за све у установама културе, архитектонска приступачност и разумно прилагођавање, информационо-комуникациона приступачност, дигитална приступачност, представљање особа са инвалидитетом у уметничким делима кроз историју и бројни други програми за обуку запослених у различитим установама, па између осталог и установама културе.

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева требало би да обезбеди могућност запосленима да похађају обуке које се односе на различите аспекте укључивања особа са инвалидитетом.

Активности	Детаљи
Установа културе треба да планира обуке за запослене које се тичу инклузије особа са инвалидитетом	Установе културе би у оквиру својих буџета требало да планирају обуке или да их предвиде кроз одређене пројекте.
Установа културе треба да омогући запосленима да похађају обуке	Требало би организовати, за почетак, основне обуке. Оне се могу поставити и на неку онлајн платформу како би биле доступне и онима који нису похађали обуке уживо. Пожељно је да у планирању садржаја обука и у њиховом извођењу учествују особе са инвалидитетом.

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Да би установа културе испунила захтеве овог индикатора, неопходно је да обуке постану обавезни део стручног усавршавања запослених.

Активности	Детаљи
<p>Планирати обуке које обухватају различите аспекте укључивања особа са инвалидитетом као што су универзални дизајн и дизајн за све, за програме које реализује установа културе</p>	<p>Неопходно је да сви запослени или бар већина запослених похађа овакве обуке.</p>
<p>Омогућити онлајн платформу за похађање обука</p>	<p>Омогућити запосленима платформу где ће делити примере добре праксе, изазове и искуства.</p> <p>Обезбедити доступну литературу која се односи на прилагођавање културних садржаја и учешће особа са инвалидитетом.</p>
<p>Укључити организације особа са инвалидитетом у процес планирања и спровођења обука</p>	<p>Организовати тренинге и вебинаре у сарадњи са организацијама особа са инвалидитетом и другим установама културе.</p> <p>Припремити литературу у сарадњи са организацијама особа са инвалидитетом.</p>
<p>Водити евиденцију о запосленима који су стекли потребна знања и вештине</p>	<p>Установа културе треба да прати ко су особе које имају више знања и да користи сопствене људске ресурсе за едукацију других запослених.</p> <p>Треба омогућити запосленима да изразе потребу у којим областима им је неопходна додатна едукација.</p>

Индикатор 12

Комуникација

Због чега су интерна и екстерна комуникација значајне за укључивање особа са инвалидитетом

Особе са инвалидитетом свакодневно се суочавају са дискриминацијом и предрасудама друштва у ком живе. Начин на који се у јавности говори о особама са инвалидитетом, с једне стране осликава како се друштво односи према феномену инвалидитета, а с друге стране креира ставове у друштву о особама са инвалидитетом. Коректна терминологија која се користи када се говори о особама са инвалидитетом значајна је за смањивање предрасуда и дискриминације, као и негативног положаја особа са инвалидитетом у друштву. Комуникација која се одвија унутар установе културе, када се говори о особама са инвалидитетом, једнако је значајна као и комуникација која се одвија ван установе, ка јавности. Унутрашња комуникација важна је за организациону културу која се негује у установи, док екстерна комуникација представља имиџ установе културе и осликава вредности којима је привржена.

Кроз јасно дефинисане начине и канале комуникације установа културе може да покаже посвећеност инклузији особа са инвалидитетом. Установа културе би требало да промовише политички коректне термине када говори о особама са инвалидитетом. Политички коректним терминима сматрају се следећи изрази: **особе са инвалидитетом, слепе и слабовиде особе, глуве и наглуве особе, корисници колица, особе са тешкоћама из спектра аутизма, особе са менталним тешкоћама** и тако даље, насупрот терминима као што су: инвалид, хендикепиран, ментално ретардиран, везан или прикован за кревет или колица, аутистичан, параплегиچار, церебралац и слично. Треба избегавати дефинисање особа према дијагнози и увек је пожељно да синтагма садржи реч особа, јер је значајно нагласити да се ради о особи, а затим се могу додати речи које означавају делове идентитета, у зависности од контекста и значаја за тему о којој се разговара.

Како да препознате да сте на добром путу?

Да би установа културе почела да се приближава испуњењу захтева требало би да, тим у оквиру установе културе који је задужен за комуникације, изради водич у ком ће бити дефинисано на који начин се одвија интерна и екстерна комуникација када се говори о учешћу особа са инвалидитетом. Водич може посебно да обрађује начине комуникације у вези са особама са инвалидитетом, а може бити и саставни део опште стратегије комуникације коју установа усваја.

Активности	Детаљи
<p>Требало би дефинисати шта је коректна терминологија која се користи</p>	<p>Препоручује се да се користи политички коректна терминологија и да се избегавају изрази којима се на било који начин обезвређује личност. Када желите да истакнете нечију интровертност немојте говорити да је неко „аутистичан“ јер на такав начин развијате стереотипе о особама које имају тешкоће из спектра аутизма. Често чујемо у јавности да се каже да је неко аутистичан, а уствари се мисли да су изостале реакције или емоције код неке особе. Особе са аутизмом и те како имају изражене емоције и испољавају их. Никада не треба користити опис нечијег инвалидитета у намери да се скрене пажња на неки недостатак особе за који се стереотипно везују карактеристике тог инвалидитета. Треба избегавати „слеп код очију“, „држава је слепа“ и тако даље.</p>
<p>Треба узети у обзир разноврсност популације особа са инвалидитетом</p>	<p>Нека установа може осмислити програм који је за слепе и тако сматрати да је инклузивна. Учинити и најмањи корак ка приступачности је важно, али не може се укључивањем одређене групе особа са инвалидитетом сматрати да је задовољен критеријум инклузивности.</p>
<p>Разрадити у плану комуникације које услове је неопходно испунити да би комуникација и информације биле приступачне особама са инвалидитетом</p>	<p>Уважити различите карактеристике различитих облика инвалидитета.</p>

Како да знате да ли сте испунили захтеве?

Да би установа културе испунила захтеве овог индикатора, требало би да особе са инвалидитетом буду део интерне и екстерне комуникације.

Активности	Детаљи
Установа културе треба да омогући запосленима обуке о томе на који начин се говори о особама са инвалидитетом из перспективе људски хпрва	У сарадњи са организацијама које заступају права особа са инвалидитетом и истакнутим појединцима и појединкама, пожељно је организовати обуке за запослене, израдити водич за комуникацију са и о особама са инвалидитетом.
Установа културе може спровести кампању која ће за циљ имати промоцију учешћа особа са инвалидитетом у културним активностима	Установа може, у сарадњи са неком другом установом културе или организацијом која заступа права и интересе особа са инвалидитетом, организовати кампању која ће за циљ имати промоцију учешћа особа са инвалидитетом у културним активностима.

Примери добре праксе

Мала збирка примера добре праксе обухвата пет примера, три из Србије и два из Сједињених Америчких Држава. Избор домаћих примера заснован је на изузетним достигнућима, померању граница у области инклузивне културе и континуираном раду у овој области, али и на поштовању принципа различитости, деловања у различитим регионима и различитим областима културе, као и о томе да међу њима буду установе културе, али и организација цивилног друштва.

Народни музеј у Лесковцу спада у оне ретке установе културе које се одликују приступачношћу објекта и садржаја. Чува, проучава, документује и презентује културно-историјску баштину југа Србије. Поседује археолошке, етнолошке, историјске и уметничке збирке. Своју сталну поставку уз пратеће садржаје презентује музејској публици у којој се особе са различитим видом инвалидитета подразумевају. Добитник је награде за приступачност коју дедељује Заштитник грађана.

Група „Хајде да“... из Београда већ готово две деценије развија инклузивне уметничке праксе у области савременог плеса. Заступа равноправност особа са инвалидитетом у уметничком и креативном процесу, као и њихово право на професионални ангажман у области уметности и културе.

Спомен-збирка Павла Бељанског из Новог Сада представља уметничку збирку дела српске и југословенске модерне уметности прве половине XX века, колекционара и дипломате Павла Бељанског. Поставка се заснива на концептима које је осмислио сам Павле Бељански. Ова јединствена колекција јединствена је и по свом представљању особама са сензорним инвалидитетом. Тактилна поставка омогућава спознавање и доживљај дела ликовне уметности,

сликарства и вајарства, путем додира, док су тумачења на знаковном језику део сталног програма музеја.

Примери из Сједињених Америчких Држава односе се на приступачност архитектуре и садржаја две чувене историјске грађевине, **Градске већнице у Сан Франциску** и **Конгресне библиотеке у Вашингтону**. Ови примери изабрани су као прилог полемици о приступачности историјских грађевина и очувању њихове аутентичности.

Народни музеј у Лесковцу

Приступачност "Времеплова лесковачког краја"

**Шетња кроз историју, археологију, етнологију
и уметност приступачна за све**

Народни музеј у Лесковцу носилац је четири награде "Михаило Валтровић" које додељује Музејско друштво Србије, три октобарске награде Града Лесковца, али и награде за приступачност Заштитника грађана. Једна је од ретких установа културе коју одликују и приступачност објекта и приступачност садржаја и пратећих и едукативних програма.

Приступачност објекта, поставке, пратећих и едукативних програма за музејску публику у којој се особе са различитим видовима инвалидитета подразумевају, важан је сегмент дефиниције савременог музеја. Тиме се успоставља улога музеја као генератора инклузивне културе и места окупљања и равноправног учешћа свих у културном животу заједнице. Народни музеј у Лесковцу се приступаћношћу свог објекта, сталне поставке и пратећих садржаја и инклузивним приступом у раду са музејском публиком афирмисао као јединствена установа у региону. На основу пројеката које је реализовао овај музеј, *Повећање приступачности у музејима и Додирни прошлост*, Заштитник грађана је 2019. године доделио граду Лесковцу награду за допринос развоју приступачности садржаја у области културе.

На улазним вратима Народног музеја у Лесковцу постављена је информативна табла у висини корисника колица, док се на његовој веб-страници под ставком ПРИСТУПАЧНОСТ наводи да поседује паркинг за особе са инвалидитетом, приступну рампу, тоалет за особе са инвалидитетом, мобилну апликацију прилагођену деци и особама са инвалидитетом, водич на знаковном језику, тактилну изложбу од 19 реплика, аудио водич кроз сталну поставку и тактилну изложбу, водич и легенде на Брајевом писму, информативни водич (на улазним вратима), наочаре са лупом, тактилне стазе у сталној поставци, клупе за седење, обележена стаклена врата.

Инфо-табла на улазу

Стална поставка и видео-водич на знаковном језику

Рампа на улазу у објекат

Стална поставка *Времеплов лесковачког краја*

Стална поставка *Времеплов лесковачког краја*, у два архитектонска дела представља 8000 година историје лесковачког краја. У витрини у облику пирамиде приказано је археолошко благо Хисара из XIV века п.н.е. Римски период представљен је златним накитом, док у делу посвећеном средњем веку доминира фигура витеза у природној величини и под пуном ратничком опремом. Посебна пажња посвећена је и Лесковачком панђуру, чувеном вашару. Археолошки локалитет Царичин град, место рођења цара Јустинијана, представљен је у другом делу ове поставке. Апликација *Паметни видео-водич на знаковном језику* инсталирана је на таблет-уређајима у оквиру сталне поставке, и обухвата и пратеће текстуалне делове и фотографије изложених експоната. Поставка је организована у архитектонски приступачном простору, док њен саставни део представља и тактилна изложба *Додирни прошлост*.

Пирамида у сталној поставци и видео-водич на знаковном језику

Почетак инклузивног развоја овог музеја представљали су партнерство на пројекту лесковачке Градске организације глувих и наглувих *Виртуелни знаковни музеј (Паметни видео-водич на знаковном језику)* из 2016. године, и учешће кустоскиње Сузана Ранђеловић на годишњој конференцији *Балканске мреже музеја* о приступачности музеја. Уследили су иницијатива кустоскиње и подршка и намера управе да се принципи приступачности развијају у раду њихове куће. Балканска мрежа музеја подржала је пројекат *Повећање приступачности у музејима*, чији је циљ био уклањање баријера музеја за особе са инвалидитетом. Чланице Приступне

групе Балканске мреже музеја, Етлева Демолари из Тиране и Артемис Стамателеу из Грчке, израдиле су, у новембру 2017. године, анкету о приступачности Музеја, и на основу њихових извештаја и смерница финансиране су приоритетне активности на унапређивању приступачности. У оквиру овог пројекта током 2018. године, урађен је информативни водич (постављен на улазним вратима), прилагођен је садржај сајта музеја, омогућено је разгледање музејских предмета коришћењем наочара са лупом, уведене тактилне стазе у сталној поставци, постављене клупе у изложбеном простору и тракама обележена стаклена врата како би била уочљивија особама са оштећењем вида.

Обележена стаклена врата

Приступачан тоалет

Важан сегмент архитектонске приступачности музеја реализован је кроз пројекат *Хетеротопија*. Фокусиран на оживљавање граничног подручја и промоцију одрживог развоја културног туризма, овај пројекат је суфинансиран кроз ИПА Програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија, и успоставио је сарадњу два града - Лесковца и Босилевграда. У оквиру пројекта *Хетеротопија* реализованог у периоду 2019. до 2021. године, реконструисани су улаз и приземље Народног музеја у Лесковцу, основан информативни центар за посетиоце и креирана андроид игрица за децу - Музејоница. Новопроектовано решење подразумевало је изградњу приступне рампе за несметан приступ улазном трему и улаз у објекат, као и тоалет за особе са инвалидитетом.

Додирни прошлост – део сталне поставке

Истовремено, развијао се и инклузивни приступ централном делу садржаја који се презентује музејској публици. Тактилна изложба *Додирни прошлост отворена* 2018. године, приближила је, као део сталне поставке, културну баштину особама са оштећењем вида. Обухвата реплике деветнаест експоната из збирки музеја, који потичу из периода од неолита до деветнаестог века, а израдио их је музејски едукатор Милан Кукољ. Концепт поставке и избор експоната урађени су у сарадњи са особама са оштећењем вида, које су, за сваки од предложених предмета за изложбу, објашњавале кустосу како тактилно доживљавају тај предмет и његову гравуру и облик. У оквиру поставке *Додирни прошлост* изложене су реплике експоната из млађег каменог доба - фигурина мајке са дететом, фигурине људског облика, жрвањ и секира; тег из периода 1400. до 1200.г.п.н.е.; античка амфора, статуа богиње Јуноне и керамички калуп са сценом надметања у свирању између бога Аполона и сатира Марсија; плочица са ликом архангела Михаила, лампа и опека са урезаном представом породице из шестог века; буздован из XV века и турски тегови и керамичка лула из XIX века. Овако конципирана тактилна поставка омогућава целокупној музејској публици нов, чулни аспект доживљаја и спознаје прошлости, и истовремено је сензибилише за раноправно учешће особа са инвалидитетом у јавном и културном простору.

Радионица „Игра памћења“

Радионица „Бакe и деке“

Како су едукативни програми за децу и младе део сталних активности музеја, и инклузивне радионице и програми постали су део музејског стандарда. У оквиру пројекта *Један музеј много наде* реализоване су инклузивне радионице *Књига са налепницама*, *Слагалица*, *Игра памћења*, *Направи сувенир*, *Игре наших бака и дедова*, *Мама, тата, водим вас у музеј*, *Радионица за децу, баке и деке – Правимо изложбу у музеју*, које су обухватиле око 350-оро деце из већинске популације и деце са инвалидитетом узраста од 7 до 13 година. Овим пројектом деци је приближено културно наслеђе из музејских збирки, деца са инвалидитетом су равноправно укључена у културни живот заједнице, док су деца из већинске популације сензибилисана за равноправно прихватање вршњака са инвалидитетом. Дводневне креативне радионице за децу школског узраста *Видим њиховим очима* пратиле су и постављање изложбе *Додирни прошлост*. Учествовала су деца са и без инвалидитета, и том приликом су, поред упознавања са изложбеним експонатима, деца из већинске популације сазнала шта је то Брајева азбука, како се особе са оштећењем вида сналазе у простору, и како се тактилно спознаје и доживљава предмет, у овом случају музејски експонат. Деца из већинске популације су тактилном стазом вођена до предмета, упознавала га на основу вербалног описа и додира, затим га цртала и на крају, на основу ових сазнања проналазила предмет у збирци и причала о њему.

Тактилна поставка, статуа богиње Јуноне и легенде на Брајевом писму

Радионица "Видим њиховим очима"

Тактилна поставка

Ауторка пројеката *Један музеј много наде, Повећање приступачности у музејима и Додирни прошлост* је кустоскиња Народног музеја у Лесковцу, Сузана Ранђеловић; коауторка на пројекту *Додирни прошлост* Мирослава Вукојевић из Окружне организације слепих, док је стручни консултант Небојша Димитријевић учествовао у реализацији пројекта *Повећање приступачности у музејима*. На пројектима у области инклузивне културе Музеј је сарађивао са организацијама особа са инвалидитетом – Градском организацијом глувих и наглувих из Лесковца, Окружном организацијом слепих из Лесковца, Удружењем особа са инвалидитетом из Лесковца; Завичајним музејом у Књажевцу, Школом за основно и средње образовање "11. октобар" из Лесковца. Наведене пројекте подржали су Министарство културе и информисања Републике Србије, Балканска мрежа музеја, међународна Фондација Културно наслеђе без граница, Европска унија кроз Интеррег-ИПА Програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија, Фондација Ставрос Ниаркос (Stavros Niarchos), THE Headley TRUST.

Група "Хајде да..."

Промишљања о инклузији, телу, емоцијама, друштву и заједништву кроз плесни покрет

Група "Хајде да..." већ готово две деценије истрајно шири појам инклузије у култури кроз радионице савременог плеса, инклузивне плесне продукције, фестивал "Ван оквира" и кратке филмове. Уз равноправан третман играчица и играча са и без инвалидитета у погледу њихових експресивних, уметничких и плесних доприноса, подразумеван је и равноправан приступ поводом професионалних уговора и хонорара.

Својим радом у области савременог плеса и инклузивне културе Група "Хајде да..." заговара право на уметничко деловање особа са инвалидитетом, њихово образовање и професионални ангажман у овој области, редефинише појмове плесног тела и лепоте тела. Кроз инклузивне плесне радионице и плесне продукције развијају особене инклузивне уметничке праксе и мењају слику о особама са инвалидитеом у креативном процесу.

Оквир тела

Програм *Оквир тела* кроз радионице и плесне представе стално потврђује да су особе са инвалидитетом равноправни учесници уметничких и креативних процеса. У оквиру програма је, у периоду од 2008. до 2015. године, организован низ инклузивних радионица савременог плеса са шесто осамдесет учесника/ца. Радионице су реализоване у позоришном, али и у школском контексту и у њима су учествовале особе из већинске популације и особе са инвалидитетом (глуве и наглуве особе, корисници/е колица, млади са тешкоћама у развоју, слепе и слабовиде особе). Како би млади са и без инвалидитета стекли искуство заједничког стварања, радионице су, у периоду од 2011. до 2016. године организоване у средњим школама.

Резултат овог програма су и три инклузивне плесне представе, *Крива за Гауса*, *Ресет* и *Хегел и дуга листа превара*, јединствене за нашу средину. Спој су високих естетских домета, доследног равноправног приступа и личног професионалног развоја плесачица и плесача.

РЕСЕТ

Представа *Крива за Гауса* из 2008. године, концептуално се заснива на моделу Гаусове криве, односно нормалне расподеле. Поставља питање да ли су они делови заједнице који нарушавају њен просек, управо они који у њу уносе живот. Реализована је у копродукцији Групе "Хајде да..." и Установе културе "Вук Караџић", и извођена је у Србији, Босни и Херцеговини и Црној Гори. У наредној инклузивној плесној продукцији из 2009. године, *РЕСЕТ*, овај технолошки термин примењен је на шесточлани плесни ансамбл. Кроз различите форме, дуете, сола, заједничку игру ансамбла, приказује пад плесног система, његово заустављање и буђење и поновно покретање. Представа је извођена у позориштима у Србији, Босни и Херцеговини, Црној Гори. Добила је награду на 37. Интернационалном фестивалу алтернативног и новог театра ИНФАНТ у Новом Саду, и била номинована за награду "Димитрије Парлић" коју додељује Удружење балетских уметника Србије.

РЕСЕТ

Хегел и дуга листа превара

Крива за Гауса

Представа *Хегел и дуга листа превара* реализована је 2015. године у оквиру пројекта *Право на уметност* који је промовисао право особа са инвалидитетом на уметничко изражавање и професионални позоришни рад. Пошто особе са инвалидитетом обично нису имале одговарајуће уметничко образовање, а нису га имале због ограниченог приступа уметничким школама и факултетима, обично им је и ускраћиван професионални ангажман. Оваква ситуација повезана је са тематском окосницом представе, са питањем целине и постојањем имплицитних матрица-слика тела. "Представа покушава како укључивањем извођача (гумаца и извођача савременог плеса) са и без инвалидитета, тако и својим значењем (садржајем) да деконструише матрице тела које се постављају као стандардне, односно нуди да стандард постане свако „могуће тело“. Онда не би било ништа чудно када би корисници/е колица, слепе или глуве особе, закуцале на врата неке плесне академије или академије драмских уметности, пошто тада њихова тела не би била одређена као неприхватљива." (из текста за представу Марка Пејовића).

Основу ауторског тима ових плесних продукција чинили су драматург Марко Пејовић, костимограф Борис Чакширан, кореографи Сања Крсмановић Тасић, Даница Араповић и Борис Чакширан, плесни педагози Јована Ракић и Дејана Будишка. Играли су Ана Живковић, Андријана Лубина, Миона Петровић, Данијел Тодоровић, Јелена Стојиљковић, Мина Контић, Јована Ракић, Сенад Сопнић, Јана Милењковић, Стојан Симић, Светлана Гоговић, Ана Игњатовић Загорац, Ненад Галић, Драган Протић Прота, Данило Шоловић, Маријана Кракер.

Инклузија у формалном образовању у уметности

Истраживање у видео форми *Инклузија у формалном образовању у уметности*, износи ставове и размишљања уметника/ца и запослених у уметничким школама и на уметничким факултетим Београду, о инклузији у образовању и уметности. Кроз 36 интервјуа који су видео документовани, приказано је како уметници/е и професори/ке размишљају о инклузији у образовању, о приступачности пријемних испита, њиховим претходним искуствима са особама са инвалидитетом, прилагођавању наставе, професионалном ангажовању особа са инвалидитетом. Размишљало се о томе како прилагодити образовни процес да младима са инвалидитетом пружи једнаке могућности за праћење наставе, могућностима да се особе са инвалидитетом професионално ангажују у пољу уметности, о томе колико смо свесни да у овој области делује пуно стваралаца који су особе са инвалидитетом. Ово истраживање су, 2018. године, осмислили и реализовали Јована Ракић и Марко Пејовић, тумач за знаковни језик била је Вера Јовановић.

РЕСЕТ

Хегел и дуга листа превара

Хегел и дуга листа превара

Афанисис или о пресвлачењу

Кратки инклузивни плесни филм *Поглед* резултат је коауторског рада плесача са и без инвалидитета, кореографа и редитеља и њиховог заједничког размишљања о тематици, кореографији и структури филма. Концепт је заснован на четири испреплетане плесне линије и свака од њих има и свој засебан филмски језик. Прва преноси интиман поглед ка себи, друга је усмерена на сопствене немоћне делове, трећа на могућности превазилажења задатих оквира, док четврта представља заједништво и превазилажење оквира. Извођачи су Ана Игњатовић-Загорац, Данијел Тодоровић, Јана Миленковић, Наташа Галић, Наташа Шмелц и Стојан Симић, кореографкиња Тамара Пјевић, сценариста и редитељ Марко Пејовић, костимограф Борис Чакширан. Филм је током 2019. и 2021. године гостовао на бројним фестивалима у Београду, Новом Саду, Барселони, Мадриду, Солуну, Амстердаму, Белпур у Индији где је на Тагора фестивалу добио и награду.

У продукцији Групе "Хајде Да..." реализован је и краткометражни инклузивни филм *Скул*, који испитује заједништво на индивидуалном нивоу. Његову премијеру на Мартовском фестивалу у Београду ове године, пратило је и симултано тумачење на знаковном језику.

Група "Хајде да..." је у оквиру својих инклузивних програма сарађивала са бројним уметницима из земље и иностранства: Џизел Мејсон и Карен Петерсон (САД), Сањом Крсмановић Тасић, Борисом Чакшираном, Даницом Араповић (СРБ), Candoco Dance Company (ВБ), као и са организацијама из Словеније, Хрватске, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Мађарске, Македоније, Грчке, Румуније и Србије. Сви програми реализовани су у архитектонски приступачним просторима, уз превод на српски знаковни језик и аудио нарацију. Наведене пројекте подржали су: Министарство културе и информисања Републике Србије, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања Републике Србије, Међународни клуб жена - Београд, Британски савет, ЕРСТЕ фондација, Холцим, Швајцарска канцеларија за сарадњу (SDC), компанија ЈТИ, Секретаријат за културу Града Београда.

Спомен-збирка Павла Бељанског у Новом Саду

Приступачност поставке и програма
као филозофија једног музеја

Спомен-збирка Павла Бељанског препознатљива је по континуираном размишљању о презентовању ликовног дела особама са инвалидитетом и укључивању принципа приступачности у своје излагачке политике и едукативне програме. Богат тактилни сегмент сталне поставке, укључивање тумача за знаковни језик у редовна кустоска вођења, као и програм тумачења уметничких дела на знаковном језику, приближавају ову јединствену збирку особама са сензорним инвалидитетом.

Тактилна поставка, гипсана копија скулптуре *Нага жена* М. Томића

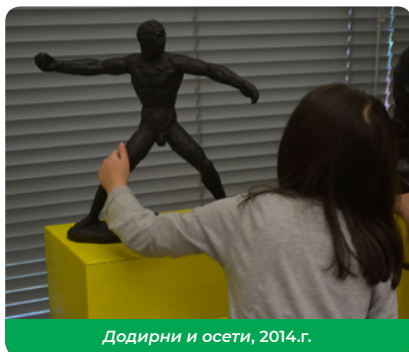
Спомен-збирка Павла Бељанског представља дела српске и југословенске модерне уметности прве половине двадесетог века, у поставци чије је концепте осмислио сам колекционар и дипломата Павле Бељански. Пажљиво је осмишљен и концепт тактилне поставке која данас обухвата дела десеторо уметника из колекције, одабраних са циљем истицања различитости у психолошком и обликовном смислу.

Тактилна поставка у Народној библиотеци Србије, 2015.г.

Тактилна поставка, тактилни дијаграм

Додирни и осети, 2014.г.

У време када је иницијални сегмент тактилне поставке имао своју премијеру у оквиру изложбе „Колекција Павла Бељанског поново у Београду“ у Дому Војске Србије 2011. године, био је то редак пример приближавања дела модерног сликарства особама са оштећењем вида у домаћој средини. У међувремену се увећао број експоната, и данас обухвата седам тактилних дијаграма слика и седам гипсаних одливака скулптура из колекције. Поставка је настајала и експонати су селектовани кроз сарадњу са особама са искуством оштећења вида, и уз преношење њиховог специфичног доживљаја уметности. За настанак, развој и богаћење тактилне поставке и изложбе „Додирни и осети“, карактеристична је континуирана сарадња са Савезом слепих Србије и Школом за основно и средње образовање „Милан Петровић“ из Новог Сада.

Најстарије дело презентовано у тактилној збирци је чувена слика **Велика Иза** Влаха Буковца из 1882. године, која се у оквиру изложби „Колекција Павла Бељанског: поново у Београду“ 2011., и „Велика Иза Влаха Буковца“ 2013. године, у Дому војске Србије у Београду, представила и својим графичким дијаграмом.

Тактилну поставку „Додирни и осети“ из 2014. године чине још три тактилна дијаграма слика: **Наташа Бошковић** Сретена Стојановића (1930), **Девојка са књигом** Јована Бијелића (1929), **Мртва природа** Јефте Перића (1939), као и гипсани одливци скулптура: четири скулптуре Сретена Стојановића, **Наташа Бошковић** (1930), **Девојка са огледалом** (1932), **Бацач диска** (1936) и **Портрет Павла Бељанског** (1943), **Сова** Риста Стијовића (1934), **Нага жена** Михајла Томића (1930) и **Портрет девојчице** Мире Сандић (1968). Скулптуре за тактилну збирку одабране су, према сугестијама особа са оштећењем вида укључених у пројекат, тако да приказују портрете људи и жена различитог животног доба, као и животиње. Дијаграми су припремљени у ШОСО „Милан Петровић“, док су гипсане копије скулптура израђене у Уметничкој ливници „Станишић“. Приступачност ове поставке омогућена је коришћењем тактилних дијаграма, гипсаних одливака скулптура, тифло-стаза, легенди на Брајевом писму и аудио-водича на дејзи-флеш плејерима. Током 2015. године тактилна поставка „Додирни и осети“ приказана је на изложбама у Народној библиотеци Србије у Београду, Народној музеју у Кикинди, Народној библиотеци у Ужицу, библиотекама „Димитрије Туцовић“ у Лазаревцу и „Љубомир Ненадовић“ у Ваљеву.

Тактилна поставка, *Мртва природа* Ј. Перића са тактилним дијаграмом

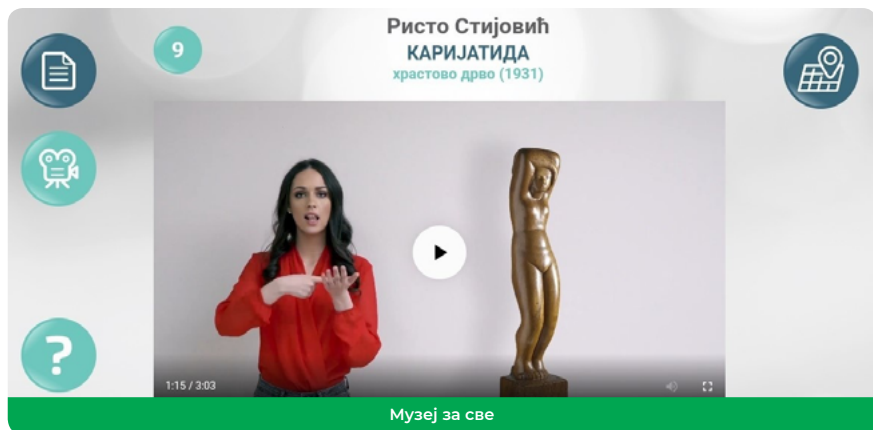
Од 2017. године, поједини делови, тактилни дијаграми слика **Ђира Фалционе** Милана Коњовића (1944), **Црква св. Влаха** Петра Лубарде (1937) и **Један Немањић** Милице Зорић (1958) излагани су у оквиру тематских поставки Спомен-збирке Павла Бељанског.

Додирни и осети, 2014.г.

Данас се дела из тактилне збирке смењују у оквиру сталне поставке, чиме је део колекције у приступачном медију увек присутан у музеју. Тиме се уједно и континуирано потврђују и потреба и могућност презентовања дела ликовне уметности у приступачном формату и у оквиру музеја који чувају и презентују уметничке збирке засноване на особеним концептима као што је збирка Павла Бељанског.

Кроз пројекат „Музеј за све“ четири кључна новосадска музеја су, путем апликације на знаковном језику, приказала дела из својих збирки. Тако је Спомен-збирка Павла Бељанског представила 27 дела, Галерија Матице српске 18, док су Музеј Војводине и Музеј присаједињења Војводине Краљевини Србији приказали 47 дела на три локације. Апликација са интегрисаним текстуалним и видео тумачењима 92 експоната из четири институције, учинила је уметничка дела доступнијим заједници глувих. У Спомен-збирци Павла Бељанског пројекат је проширен и још увек се развија. Обухвата кустоска вођења и предавања уз симултана тумачења на знаковном језику, постављање нових видео-клипова са тумачењима уметничких дела на Јутјуб канал Збирке, и линкова са информацијама на фејсбук странице Друштва тумача и преводилаца за знаковни језик и Спомен-збирке. Током 2020. године објављен је музејски знаковни речник „Уметност као знак“, са намером да се младима са оштећењем слуха уз помоћ знаковног језика приближе основни појмови из света уметности. Публикација намењена деци „Први пут у музеју“, тумачи основна правила понашања у музеју. Према овом издању на знаковном језику, у сарадњи са Друштвом тумача и преводилаца за знаковни језик из Новог Сада, снимљен је и видео клип са младом сарадницом Алисијом у главној улози.

Ауторка приступачних програма Спомен-збирке Павле Бељански је виша кустоскиња Милица Орловић Чобанов. Тактилна поставка је реализована у сарадњи са консултанткињом Снежаном Николић и Школом за основно и средње образовање „Милан Петровић” из Новог Сада, Савезом слепих Војводине и Савезом слепих Србије. Тим пројекта „Музеј за све” у Спомен-збирци Павле Бељански чине кустоскиње Милица Орловић Чобанов и Марта Ђармати, и Нина Барановски из Друштва тумача и преводилаца за знаковни језик. Наведене програме подржали су АП Војводина (од 2011), Министарство културе и информисања Републике Србије (2014), Фондација „Нови Сад 2021 – Европска престоница културе” (2019), и Градска управа за културу града Новог Сада (2020/2021).

Додирни и осети, 2014.г.

Тактилна поставка, тактилни дијаграм
Велике Изе В.Буковца

Градска већница у Сан Франциску

Једна од најзнаменитијих историјских грађевина у Сједињеним Америчким Државама уз помоћ савремених технолошких иновација постала је најдоступнији објекат у земљи, при чему су њен историјски изглед и аутентичност у потпуности очувани

Увођење технолошких и архитектонских измена у циљу остваривања приступачности историјских грађевина често изазива сукобе и неповерење у редовима оних који су задужени за очување историјских споменика културе. Градска већница у Сан Франциску, једна од најмонументалнијих историјских грађевина у Сједињеним Америчким Државама, која је уз помоћ најсавременијих технолошких иновација уједно постала и најприступачнији јавни објекат у земљи, најбољи је пример који показује како овај конфликт може бити успешно превазиђен тако да обе стране, заједно са свим грађанима, постају добитници.

Рампа у сали за одржавање седница

Зграда Градске већнице у Сан Франциску подигнута је 1915. године, под утицајем Школе лепих уметности у Паризу, и комбинује модерну челичну конструкцију са класичном европском архитектуром. Ова зграда импресивних димензија, са два крила и централним кружним делом, заузима површину од 46. 000 квадратних метара у једној од главних улица града, а њеним изгледом доминирају колонада дорских стубова и велелепна купола са позлатом пречника 94 метара, пета по величини у свету. Унутрашњост је подједнако величанствена, са нагласком на централни део испод куполе украшен мермером и мермерним скулптурама, и са монументалним степеништем са позлаћеном оградом.

Сала за седнице

Рампа са одмориштима

Сала за седнице

Дугме за аутоматско отварање врата

Врата кабинета градоначелника

Иако је лоцирана у престижном делу града и представља туристичку атракцију и место окупљања грађана Сан Франциска, зграда Градске већнице донедавно није испуњавала услове приступачности, а грађани-корисници колица били су принуђени да користе споредни улаз за испоруку робе као једини улаз са рампом. Након земљотреса 1989. године, у коме је зграда Градске већнице знатно оштећена, одлучено је да се она у потпуности реновира, модернизује и учини приступачном, а да се притом не наруше њен првобитни историјски изглед и аутентичност. Током реконструкције која је трајала неколико година, уграђен је савремени сеизмички систем који посебним третманом темеља спречава урушавање зграде приликом земљотреса, а зграда је добила и аудио-визуелни систем са рампама, лифтовима и телефонима који су је у потпуности учинили приступачном за особе са инвалидитетом. Ово је представљало историјску прекретницу не само за грађане Сан Франциска, већ и за целу америчку нацију.

По први пут у историји ове грађевине, главни улаз је постао архитектонски приступачан особама са инвалидитетом заједно са преостала четири улаза у зграду. Прелепи хол мезанина у коме се налази служба матичне евиденције такође је постао приступачан захваљујући лифту, а са увођењем рампе по први пут је постала доступна и галерија на другом спрату са које се могу посматрати јавни догађаји. У приземљу су постављени нови шалтери који су у потпуности приступачни,

док су стари историјски шалтери добили нове приступачне делове. Говорнице и подијуми за држање предавања такође су постали приступачни свима по први пут у историји грађевине, а доступан је и сав намештај који користе запослени. Сва тешка тапацирана врата у згради сада су опремљена неупадљивим механизмом који олакшава њихово отварање, а узани историјски улази постали су у постпуности приступачни захваљујући новим вратима са пресавијеним шаркама које омогућавају шире отварање. Сви лифтови добили су доступне контроле и сигнализацију, а на сваком спрату налазе се телефони за особе оштећеног слуха. Све просторије за окупљање сада поседују асистирајући слушни систем за особе оштећеног слуха. Иновативни „знаци који говоре“ пружају упутства посетиоцима оштећеног вида, а постављена је и стаза која им омогућава кретање кроз све делове грађевине доступне јавности. Доступни тоалети налазе се на сваком спрату и има их укупно преко тридесет.

Радови на доступности Градске већнице одвијали су се паралелно са радовима на њеној модернизацији. Да би овакав подухват био реализован ангажована је компанија за интегрисање система Seitronics, која је радећи са тимом архитеката, дизајнера и консултаната успела да постави систем врхунске технологије који је од Градске већнице направио прави *high-tech* комуникацијски центар који је истовремено омогућио и реализовање високог нивоа доступности. Оно што је најважније, овај пројекат је изведен тако да ни у једном моменту није нарушен аутентични историјски изглед грађевине. Аудио и видео систем сакривени су у зидовима грађевине, иза мермерних украса, и омогућавају како снимање, тако и емитовање догађаја из соба за састанке. То је постигнуто тако што је приликом реновирања уклоњена комплетна првобитна инсталација и замењена новом, базираном на фибер оптичким и бакарним кабловима, уз могућности да се са развојем технологије у 21. веку мења и допуњује новим решењима. Центар аудио-визуелне опреме смештен је у подрум у коме се налазе главни компјутерски центар, два студија за емитовање и рутери за све аудио и видео системе, MATV и процесоре.

Спајањем историјске архитектуре и врхунске технологије Градска већница је постала јединствен пример јавног објекта у свету. Висока технологија омогућила је отворену и јасну комуникацију унутар зграде, али и ниво приступачности за особе са инвалидитетом јединствен у свету. Тиме је Градска већница у Сан Франциску постала светски центар приступачности за особе са инвалидитетом.

Конгресна библиотека у Вашингтону

Највећа и најприступачнија библиотека на свету

Конгресна библиотека у Вашингтону најстарија је културна институција од националног значаја у Сједињеним Америчким Државама, и уједно и највећа библиотека на свету са преко 36 милиона књига на 470 језика. Обухвата три зграде на Капитол Хилу, а њен најстарији део представља грађевина која носи име Томаса Џеферсона. Ова грађевина с краја деветнаестог века, позната по свом неокласицистичком екстеријеру и богато украшеном ентеријеру, проглашена је 1965. године за историјски споменик културе од националног значаја.

Сви делови Конгресне библиотеке у потпуности су доступни и отворени за јавност, са приступачним улазима, колицима за употребу у просторијама библиотеке, приступачним рестораном и кафетеријом, тоалетима, као и приступачним излазима за случај опасности и планом евакуације који укључује асистенцију.

Централна читаоница у Конгресној библиотеци

Туристички обиласци Конгресне библиотеке уз стручна вођења, приступачни су свим посетиоцима, и по захтеву укључују тумаче за знаковни језик као и персоналне асистивне апарате за посетиоце са оштећењем слуха. Од недавно је у понуди и посебна историјска тура зграде Томаса Џеферсона, у којој посетиоци са оштећењем вида путем чула додиром могу на нови начин да доживе и спознају детаље скулптура и архитектуре. Све остале врсте асистенције за организоване обиласке Конгресне библиотеке, као и за све јавне програме и догађаје који се организују у зградама библиотеке, могу бити унапред договорене са координаторима за рад са особама са инвалидитетом.

Конгресна библиотека приступачна је свим истраживачима, којима су за претраживање библиотечких каталога, као и за интернет претраге, на располагању различити видови асистивних технологија. Уз уграђене основне пакете приступачности (основни гласовни аутпут; основно увећање екрана; програм за увећање текста за особе са оштећењем вида), истраживачима су на располагању и посебни видови асистивне технологије, као што су апарати за читање који користе програм за оптичко препознавање слова помоћу кога преводе текст у говор.

Сама колекција Конгресне библиотеке такође је приступачна свим корисницима, пре свега кроз услуге Сервиса националног система библиотека намењог слепим особама и особама са оштећењем вида, као и особама које због неког облика физичког инвалидитета нису у могућности да држе штампани материјал. Овај сервис преко своје Интернет странице нуди бесплатан приступ колекцији књига на Брајевом писму, као и колекцији аудио-књига снимљених у професионалним студијама уз помоћ професионалних наратора (тзв. "talking books"). Књиге из ове две колекције могу да се преузму директно са Интернет-странице сервиса, преко апликације за мобилне уређаје. Избор материјала који је у понуди корисницима сервиса врши се на исти начин као и у свим јавним библиотекама, на основу афирмативних критика објављених у релевантним часописима, а акценат је пре свега на класицима и информативној литератури, а затим и на популарној књижевности за децу, младе, и старије. Заступљени су сви жанрови, од мистерија, романи, научне фантастике и бестселера, до религиозне литературе, материјала за учење страних језика, часописа, као и музичких нота на Брајевом писму. Најмлађи корисници ових колекција Конгресне библиотеке су предшколци, а доступне су и особама које живе у домовима за старе.

Извори:

- 1) Закон о потврђивању конвенције о правима особа са инвалидитетом („Сл. гласник РС“ - Међународни уговори бр.42/2009)
- 2) Устав Републике Србије
- 3) Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом („Сл. гласник РС“, бр. 33/2006)
- 4) Закон о забрани дискриминације („Сл. гласник РС“, бр. 22/2009 и 52/2021)
- 5) Закон о култури Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 72/2009, 13/2016, 30/2016-исправке, 6/2020, 47/2021, 78/2021)
- 6) Закон о библиотечко-информационој делатности („Сл. гласник РС“, бр. 52/2011 и 78/2021)
- 7) Закон о ауторским и сродним правима („Сл. гласник РС“, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – одлука УС, 66/2019)
- 8) Закон о потврђивању Маракешког уговора за омогућавање приступа објављеним делима од стране лица која су слепа, слабовида или на други начин онемогућена да користе штампане материјале („Сл. гласник РС“, -Међународни уговори бр.1/2020)
- 9) Закон о музејској делатности („Сл. гласник РС“, бр. 35/2021 и 96/2021)
- 10) Закон о кинематографији (“Сл. Гласник РС”, бр. 99 /2011, 2/ 2012-исправка)
- 11) Закон о употреби знаковног језика („Сл. гласник РС“, бр.38/2015)
- 12) Закон о јавном информисању и медијима („Сл. гласник РС“, бр.83 /2014, 58/2015, 12/2016 - Аутентично тумачење)
- 13) Закон о електронским медијима („Сл. гласник РС“, бр. 83/2014 и 6/2016 - др. закон)
- 14) Закон о електронским комуникацијама („Сл. гласник РС“, бр. 44/2010, 60/2013 - одлука УС, 62/2014 и 95/2018 - др. закон)
- 15) Закон о јавним набавкама („Сл. гласник РС“, бр. 91/2019)
- 16) Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом („Сл. гласник РС“, бр. 36/2009 и 32/2013)
- 17) Стратегија развоја културе Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 84/2019)
- 18) Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године („Сл. гласник РС“, бр.44/2020)
- 19) Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији за период 2020-2025. године („Сл. гласник РС“, бр.11/2020)
- 20) Европска стратегија за особе са инвалидитетом 2021-2030, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes>
- 21) Стратегија Савета Европе за особе са инвалидитетом 2017-2023. године, <https://www.coe.int/en/web/disability/strategy-2017-2023>

- 22) Нова Европска агенда за културу, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1527241001038&uri=COM:2018:267:FIN>
- 23) Стратегија инклузије особа са инвалидитетом Уједињених нација, приступљено последњи пут 11.12.2021. године путем линка: https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/assets/documentation/UN_Disability_Inclusion_Strategy_english.pdf

Извори за примере добре праксе

Све фотографије у овој публикацији, које илуструју примере добре праксе у Републици Србији, објављене су уз сагласност власника ауторских права.

1) Народни музеј у Лесковцу

Приступачност

<https://muzejleskovac.rs/informacije-o-pristupacnosti/>

Тактилна изложба

<https://muzejleskovac.rs/taktilna-izlozba/>

Водич на знаковном језику

<https://muzejleskovac.rs/vodic-na-znakovnom-jeziku/>

*Фотографије коришћене у тексту потичу из документације Народног музеја у Лесковцу

2) Група "Хајде да..."

Инклузија

<https://hajdeda.org.rs/inkluzija/>

Трејлер за филм Поглед

<https://www.youtube.com/watch?v=JrsP-qJz4GE>

*Фотографије коришћене у тексту потичу из документације Групе "Хајде да..."
Аутори фотографија: Маја Вен, Ненад Милошевић и Александар Милосављевић

3) Спомен-збирка Павла Бељанског

Музеј за све

<https://beljanskimuseum.rs/muzej-za-sve/>

*Фотографије коришћене у тексту потичу из документације Спомен-збирке Павла Бељанског

4) Градска већница у Сан Франциску

О приступачности грађевине

<https://sfgov.org/cityhall/accessibility-fact-sheet>

Сервиси приступачности

<https://sfgov.org/accessibility-services>

5) Конгресна библиотека у Вашингтону

Приступачност

<https://www.loc.gov/accessibility/>

Видео о приступачности Конгресне библиотеке у Вашингтону

<https://www.youtube.com/watch?v=BUBFbOfRO5w>

www.saps.rs

saps@saps.org.rs

[www.instagram.com/
pristupacna_srbija](https://www.instagram.com/pristupacna_srbija)

[www.facebook.com/
sapsrbija/](https://www.facebook.com/sapsrbija/)